

VÅGSGJERD OG BEDEHUSET ELIM

KULTURHISTORISK KUNNSKAPSGRUNNLAG

Fortellingen om Vågsgjerd har to tyngdepunkter: Bedehuset Elim og bydelen som vokste opp rundt det. Vågsgjerd med bakgrunn som husmannsplass ved fjorden, med utvikling som forstadsbebyggelse langs innfartsveien til den unge byen. Speiler med sine hus utbyggingsperioden fra 1900 til sist på 1930-tallet.

Bedehuset Elim fra 1879. En fellesarena gjennom grunnleggende år for byens utvikling. Et hus som ofte sto i begivenhetenes sentrum. Et midtpunkt for store åndelige vekkelse.

Dokumentet er utarbeidet som:

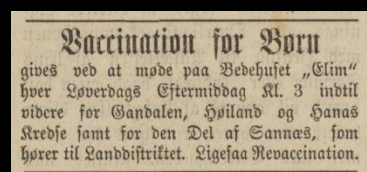
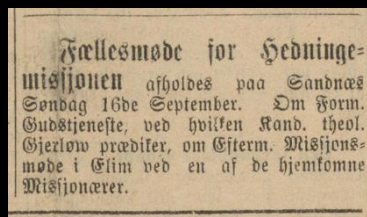
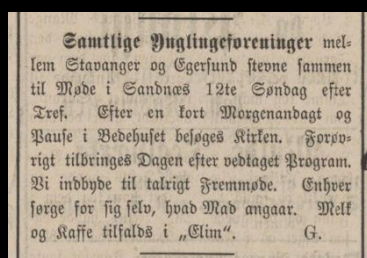
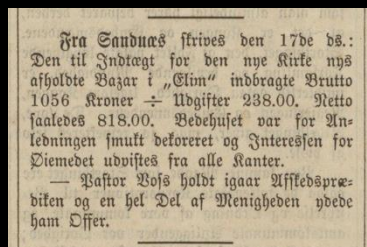
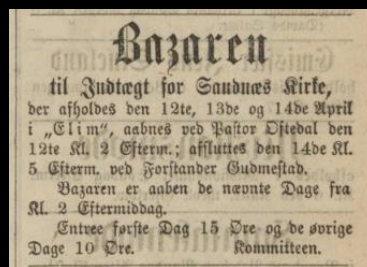
- kunnskapsgrunnlag i plan og byggesaksprosesser
- kunnskapsgrunnlag for de som ønsker å bli kjent med historien og lokal identitet gjennom fysiske spor
- supplement til registreringene i Kulturminneregisteret

VÅGSGJERD OG BEDEHUSET ELIM

KULTURHISTORISK KUNNSKAPSGRUNNLAG

INNHALD

Miljøet Gamle Vågsjerd	3
Bedehuset Elim	10
Fra idé til hus – på tre måneder	10
Huset	11
Inventaret – hva trengte et bedehus	13
Endringer	15
1891	19
1905	19
1940–45	20
Historisk oversikt	20
Hva er bedehus	20
Den pietistiske vekkelsens historie	20
De første bedehusene	24
Bedehusenes far Lars Oftedal (1838–1900) – nyevangelistene	26
Pietisten på tronen – Christian 6 og lovverket	28
Konventikkelplakaten 1741–1842	28
Allmueskolen 1739	28
Liberalisering av det religiøse lovverket	29
Kampen mot konventikkelplakaten	29
Dissenterloven 1845	29
Rett til å tale i kirken	29
Den norske kirke	29
Fra det offentlige ordsiftet – fritenker mot pietist	30
Ungdomshusa – den frilynte ungdomsbevegelsen	31
Frelsesarmeen	31
Oversikt over bedehus og andre forsamlingshus i Sandnes	36
Kulturminneregisteret	36
Oversikt over bedehus i Sandnes 1972	37
Oversikt over Bedehus i Sandnes 2003	37
Kilder	38
Vedlegg 1	41

Finner dere feil og mangler, vennligst registrer disse her:

[Kulturminner i Sandnes kommune \(arcgis.com\)](https://www.kulturminner.no/sandnes-kommune)

Link til Kulturminneregisteret

Vågsgrjerd 1955. Omgitt av industri, avgrenset av jernbanen. Gravarens teglverk lengst inn. Gjesdalveien skrår diagonalt innover. Elim og Tabernakelet er de store husene som ligger på høyre side. Hagene i forkant ble anlagt på sandbankene mot Stangelandsåna og markerer det gamle elveleiet.

Grunnleggende elementer og strukturer som er viktige for miljøets historiske egenart.

- Gjesdalveien, som grunnleggende infrastruktur for utbyggingen av forstaden og byen.
- Karakteren av småhus med små hager i tett bystruktur.
- Kvartalsstrukturen som gir miljøet en helhetlig historisk ramme og som binder arbeiderforstaden til byen.
- Tidsdybden i bygningsmiljøet som speiler utbyggingsperioden og kommer til uttrykk i enkelthusenes stiluttrykk.
- Forsamlingshusenes lesbarhet som forsamlingshus, i samspill med omgivelsene.

Som helhet dokumenterer miljøet arbeiderklassens bo- og levekår knyttet til arbeids- og åndsliv. Det utfyller viktige sider av historien om Sandnes.

Fra idé til hus på tre måneder gjennom dugnad – et kulturminne som synliggjør frivillighetens potensial for det felles beste.

MILJØET GAMLE VÅGSGJERD

Sandbankene på Fjerå med Vågsgjerd fotografert av Ludvig Ludvigsen fra «Ullvarepibå» i 1929. (TJL 1985)

I kvartalene rundt Gjesdalveien øst for jernbanen, på sandbankene mellom Stangelandsåna og Storåna, vokste det fram en tett bypreget bebyggelse i årene etter 1900. I hovedsak var dette enkle trehus for arbeidere og håndverkere, samt noen mindre verksteder og i utkanten mot jernbanen en liten gruppe villaer. Området var fritatt for murtvangen som på samme tid gjaldt i «villastrøket» bak byen. Et tidlig og sentralt samlingsted var bedehuset Elim fra 1879. Baptistenes Tabernakelet ble bygd like ved i 1934.

Grunnleggende strukturer var innfartsveiene til Sandnes fra sør og øst, jernbanen, rutenettplanen og elvene Storåna og Stangelandsåna som bygget opp sandbankene i Fjerå. Rundt vokste industriområdet Vågen fram med store fabrikker og arbeidsplasser.

Hovedferdselen landeveis mot Sandnes fra Høylands fjellbygd, Riska og Høle gikk over Hana. Ved fjære sjø tok trafikken korteste veien over Fjerå. Ellers var alternativet Vågsgjerd, Skeiane eller Brualand. I 1848 vedtok

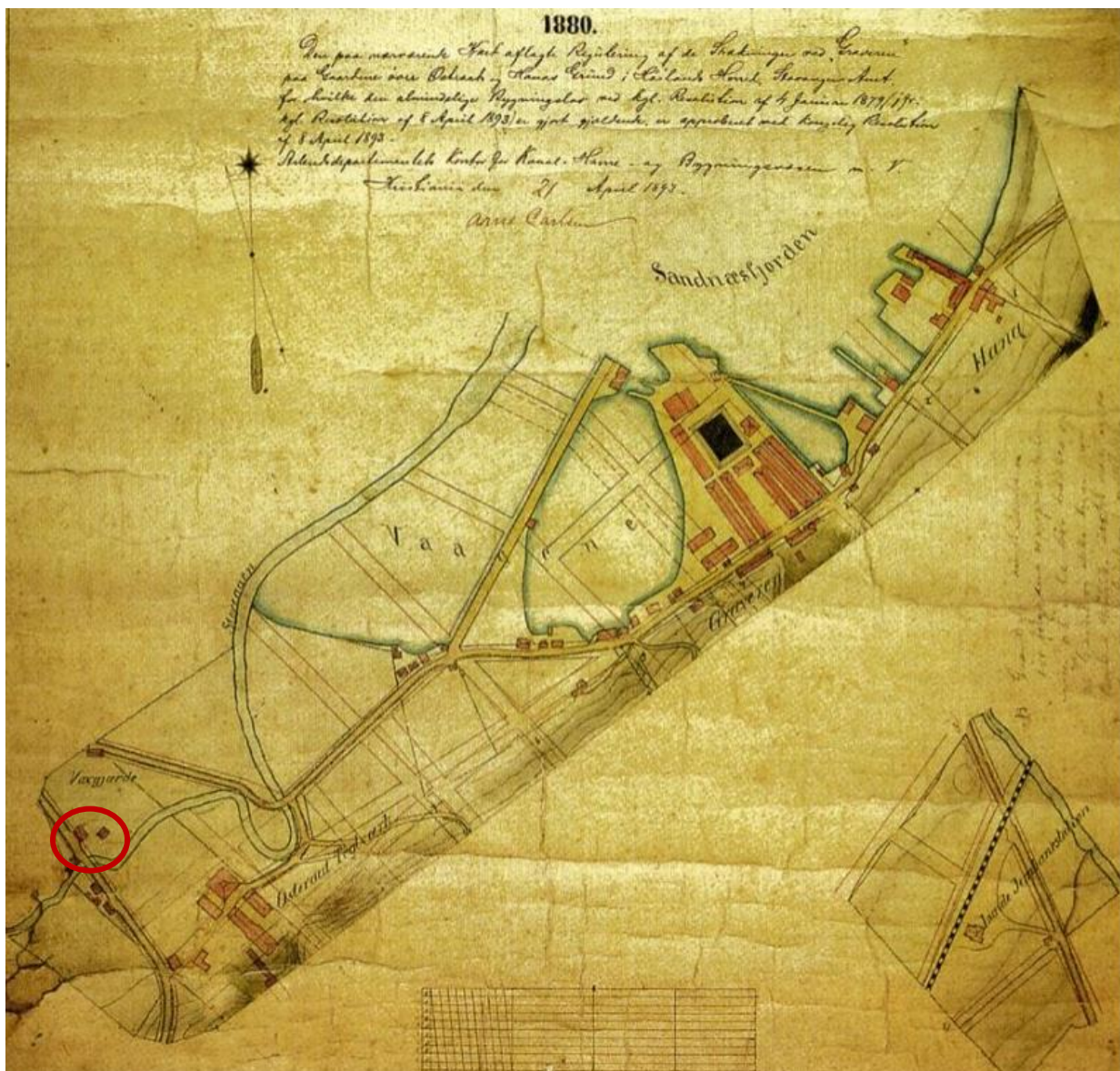
Kart som viser kulturmiljøet som Elim og Tabernakelet er en del av. [Kulturminner i Sandnes kommune \(arcgis.com\)](https://arcgis.com)

Høyland og Hetland å bygge ny vei fra Hana til den nye vestlandske hovedveien ved Skeiane, med ny bru over Storåna. Denne veien trosset siden rutenettplanene og ble opprinnelsen til den senere Gravarsveien-Vågsgjerdveien. Da en trebru ved Vågsgjerd ble erstattet med en steinbru i 1861 og veien videre til Skeiane ble utbedret, styrket det kommunikasjonene i området og (foreløpig) Skeiane som handelssenter. Men sist på 1860-tallet var Gjesdalveien inn mot Krossen ferdig og tyngdepunktet, og dermed grunnlaget for handelsbyen, flyttet dit. Se Krums kart på side 6.

Rutenettplanen i området bygger på Gjesdalveien. Stangelandsåna skapte lenge et klart skille mellom forstaden Vågsgjerd og bybebyggelsen, som spredte seg østover fra Krossen langs Gjesdalveien. Jernbanen ble anlagt 1878. Endringen til høybane på 1950-tallet forsterket avgrensingen mot byen. I årene etter siste krig forsvant sporene etter elvene. Husene mot elvebredden hadde lenge store hager på de gamle sandbankene. Elvegata og rundkjøringen på Elveplassen er i dag et «avtrykk» i bystrukturen etter Stangelandsåna.

Vågsgjerd var opprinnelig en husmannsplass som lå ved fjordbunnen mellom elvemunningene til Storåna og Stangelandsåna. Mest trolig var den plass under både Nedre og Øvre Austrått. Da Skeiane ble skilt ut, fulgte Vågsgjerd med som plass under Skeiane. Kildene forteller at det bodde husmann i Vågsgjerd midt på 1700-tallet. Fortsatt står det hus i Gjesdalveien 1 med historiske linjer til husmannstida. Forstadsbebyggelsen kom

Kart fra 1880 som viser den delen av Vågsgjerd som lå i Høyland kommune. Elim ligger i byen og vises ikke. Vågsgjerd er vist med hus, trolig de som fortsatt står i Gjesdalveien 1 (merket med ring). De ligger til Gjesdalveien, like nord for der veien krysser Storåna. Se Krums kart s. 6. (Statsarkivet i Stavanger, bildkilde Sandnes historielags årbok 2005.)

først etter 1900. Den kom langs innfartsveiene og fulgte i hovedsak kvartalstrukturen i byplanen. Sist innlemmet i bystrukturen var Høylandsgata på slutten av 1930-tallet. I hovedsak var dette enkle trehus for arbeidere og håndverkere, samt noen mindre verksteder og i utkanten mot jernbanen en liten gruppe villaer. Stilpreget speiler utbyggingsperioden fra 1900 til sist på 1930-tallet – med sandneskasser i sveitserstil, enkle to-etasjes flerfamilieboliger i byggmesterfunkis og et innslag maleriske jugendstilvillaer. Miljøet har hatt et «grønt» preg med flere hager. Det er noe redusert (særlig mot Elveplassen), men intakt i villamiljøet mot jernbanen

Bydelen ble «satt på kartet» da bedehuset Elim ble bygd her i 1879 – som det første huset i den bymessige utbyggingen av området. Som byens største møtelokale med mange oppgaver for den unge byen utenom å være bedehus, er Elim sterkt knyttet til den felles Sandnes-historien. Det lavkirkelig religiøse miljøet i bydelen ble forsterket da Sandnes Baptistforening bygde Tabernaklet like ved i 1934.

Miljøet dokumenterer arbeiderklassens bo- og levekår knyttet til arbeids- og åndsliv. Det utfyller en viktig side av historien om Sandnes. Tross flere hull i rekkene og eksteriørendringer, har miljøet bevart et enhetlig særpreg og karakter som gjør historien lesbar. De fleste hus har hovedform og taklinjer bevart. Her er også flere hus med skifertekke. Potensialet for en vellykket tilbakeføring til den viktige formgivende perioden 1880 til 1930-tallet er stort.

Vågsgjerds eldste hus fra 1860, trolig heimahus på husmannsplassen Vågsgjerd. Foto 2016.

Elim desember 2016

Krums kart 1900. Elim er alene i det påtenkte bykvartalet. Bebyggelsen på husmannsplassen Vågsjerd ligger ved Gjedsalveien nærmere Storåna, elva lengst ned i bildet. Her kom det steinbru i 1861.

Krums kart 1913–20. Vågsjerd begynner å omformes til en bydel bygd ut etter rutenettplanen.

Gjesdalveien østover fra Elveplassen.

Gjesdalveien vestover med nr. 6 A, Tabernakelet, til venstre.

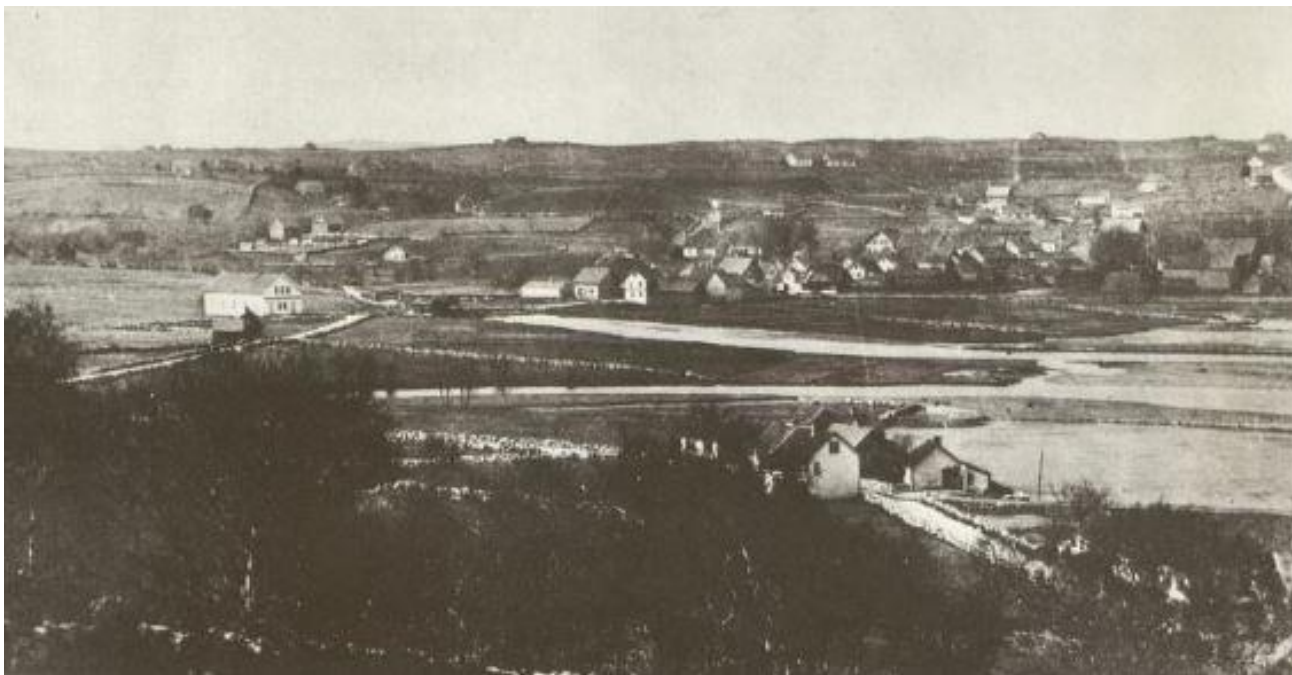
Vertikalfot fra 1937. [Kart, veibeskrivelse og kjørerute - map/maps | 1881](#)

Vertikalfot fra 1955. [Kart, veibeskrivelse og kjørerute - map/maps | 1881](#)

BEDEHUSET ELIM

Elim var det første huset som ble bygd på denne delen av Vågsgjerd. Foto omkring 1880. (Sandnes. 1 : Bilder fra gamle dager)

Elim var bygd for å møte den store åndelige vekkelsen som kom innover Sør-Vestlandet i 1870-årene. Et samlingssted for folk som søkte frelse for sin sjel gjennom omvendelse. Lenge lå huset alene på Vågsgjerd. Fysisk og mentalt sett har det vært et sted å orientere seg etter i bylandskapet, godt synlig med mye stolthet og identitetsfølelse innbakt. Men også et hus med mange fortellinger.

Elim var også et ankerfeste som gav tilhørighet for mange som brøt opp fra hjemlige trakter for å søke utkomme i en voksende by i industrialismens tidlige tidsepoke i Sandnes.

Elim var bygd for oppbyggelse innen evangelisk-luthersk tro, men med en romslig innstilling for andre brukere. En storstue for allmenne, løpende behov for den voksende byen og dens omegn når det røyntet på – som lasarett under tyfusedemien 1891. Elim var like selvfølgelig stemmelokale og festlokale under folkeavstemningen om unionen med Sverige i 1905, som stemmelokale ved lokale valg. Her var det rom for vaksinasjon av barn i 1882 og skjermbildefotografering etter krigen. Ved flere anledninger hadde skolen undervisning på Elim. Noen år fra 1883 var Elim tingsted.

Fra idé til hus – på tre måneder

Ideen om et felles bedehus for Sandnes og Høyland tok form i et møte på Sandved hos Samuel J. Sandved i april 1879. Foruten gårdeieren Samuel, var deltakerne Erik Olsen, S. Håland, Ole Hansen, J. Øksnevad, J. S. Jonassen, Martin Soma og Ole G. Lea. Initiativtakerne mente at det var hensiktsmessig, nyttig og til Guds ære å oppføre et større bedehus i fellesskap på et bekvemt beliggende sted. Saken skulle fremmes så hurtig som mulig. Det ble besluttet å sende ut innbydelse til tegning av bidrag. Responen var positiv og 23 august 1879 ble det fattet vedtak om å bygge. Tomt ble skjenket av Jonas Schanche Jonassen på Skeiane, på gårdens del av Vågen, Vågsgjerd – «bekvemt beliggende» ved Gjesdalveien – byens nye innfartsvei fra øst.

«at saafremt man skulde skride til Bygning i aar, maatte det straks paabegyndes, da det paa denne tid mellem Slaatten og Skurden kunde paaberegnes adskillig gratis Arbeide med Stenkjøring og Opføring af Grundmuren». Og det holdt, grunnmuren ble oppført gratis.

Huset ble oppført ved frivillige gaver, lån, dugnadsarbeid og basarer. Etter sju uker sto det under tak. 26. november ble det tatt i bruk – den første basaren til inntekt for huset. Første søndag i advent ble det offisielt innviet av pastor Lars Oftedal – etter en samlet byggetid på tre måneder. I 1882 opplyses det at Elim er gjeldfri.

Elim 13. august 1905, stemmedagen for unionsoppløsningen fra Sverige. (Digitalt museum JAEHS012.247). Elim er huset i bakgrunnen, her var det valget ble holdt og her var det fest etterpå. Bedehusefolket i Rogaland gav et rungende ja til oppløsningen.

Elim ble organisert som en selveiende stiftelse med et styre på syv menn, fire fra Høyland, tre fra Sandnes. I statuttene står det at Elim var forbeholdt den evangelisk-luthersk bekjennelse. Dissentermenigheter hadde med andre ord ikke anledning til å bruke huset til forkynnelse. Styret skulle avgjøre hvem som fikk bruke huset og sørge for at det ikke ble holdt forsamlinger på søndagene som kom i veien for menighetens gudstjenester.

For øvrig kunne huset brukes til møter og tilstelninger hvis formål var av allmennyttig art (JSJ 1964:183). Utenom de oppbyggelige og kirkelige møtene, har en rekke private og offentlige organisasjoner og institusjoner funnet husrom på Elim. Denne doble «formålsparagrafen» – religion og allmennytte – ga Elim en sterk posisjon i Sandnes og Høylands offentlige liv i mange år framover.

Huset

Elim var det første huset som ble bygd ved Gjesdalveien på denne delen av Vågen. Beliggenheten i bygrensa og nær flere av de viktigste innfartsveiene fra opplandet var strategisk. Og det uvanlig store huset sto i de første årene år som et «signalhus» i det nakne landskapet, men også etter at byveksten dro innpå, skilte det seg ut blant småhusbebyggelsen på Vågsgjerd.

Forbilde for huset skal ha vært Saron i Time som var tatt i bruk i 1878 og som gikk for «Lars Oftedal nye Jærkyrke» (revet 1968). Eldre foto viser stor likskap i utforming, trolig var de omtrent like store.

Elim ble bygd med plass til 1100 personer (Furre mfl., 600 ifølge JS Straume 1957:56, se også avisutklippet på neste side). Det var i mange år det største forsamlingshuset i Sandnes. Til sammenligning var det plass til 650 i Høyland kirke og 600 i Sandnes kirke (som først kom i 1882). I 1875 var innbyggertallet i Sandnes 1458 og i Høyland 3678 (BS 1888: 2).

Møde

holdes i Bedehuset „Elim“ paa Sandnes
Torsdag 20de Januar førstk. Kl. 5 Eftm.
Foredrag af Skolebestyrer M. K. Aarnæs
om „Kvindespørgsmaalet“. Derefter
Diskusjon.

Møde holdes i Bedehuset
«Elim» på Sandnes Torsdag
20de Januar førstk. Kl. 5
Eftm. Foredrag af
Skolebestyrer M. K. Aarnes
om «Kvindespørgsmaalet».
Derefter Diskusjon.

[Stavangeren, mandag 17. januar 1887 \(nb.no\)](#)

* * *

I det store Forsamlingshus „Elim“
var den 19de ds. et stort Møde i Kvinde-
sagen. Mødet indledeedes af Skolebestyrer
Aarnæs i et længere grundigt Foredrag.
Huset, der antagelig rummer 1000 Men-
nesker, var fyldt til Trængsel, 3 Præster
var tilstede og deltog i Debatten. De lod
til at være temmelig enige i Kvindesagens
Berettigelse, men fandt det vanskeligt at
faa den Sag fuldt forenelig med Bibelen
— efter almen norsk Forstaaelse. — Agro-
nom Anda støttede Præsterne og tilføjede
yderligere, at Strindberg ogsaa var mod
Kvindesagen. — Landbrugskolebestyrer Kand.
theol. A. Budde støttede sig derimod nær-
mest til Indlederen. — G. A. Jonassen
var ogsaa nærmest for Kvindesagen. Kvin-
desagens Venner vandt nok den største Del
af Forsamlingens Bifald.

* * *

I det store Forsamlingshus
«Elim» var den 19de ds. et
stort Møde i Kvindesagen.
Mødet indledeedes af
Skolebestyrer Aarnæs i et
længere grundigt Foredrag.
Huset, der antagelig rummer
1000 Mennesker, var fyldt til
Trængsel, 3 Præster var
tilstede og deltog i Debatten.
De lod til at være temmelig
enige i Kvindesagens
Berettigelse, men fant det
vanskeligt at faa den Sag fuldt
forenelig med Bibelen — efter
almen norsk Forstaaelse. —
Agronom Anda støttede
Præsterne og tilføjede
yderligere at Strindberg ogsaa
var mod Kvindesagen. —
Landbrugskolebestyrer. Kand.
theol A. Budde støttede sig
derimod nærmest til
Indlederen. — G. A. Jonassen
var ogsaa nærmest for
Kvindesagen. Kvindesagens
Venner vandt nok den største
Del af Forsamlingens Bifald.

[Stavangeren, lørdag 29. januar 1887 \(nb.no\)](#)

Elim ble bygd som et stort, rektangulært hus på halvannen etasje, orientert med gavlen og hovedinnganger mot Gjesdalveien. Det utstikkende taket med dekorerte bjelkehoder røper sveitserstilen, men fasadedetaljene er enkle, og vinduene nesten klassisistiske i inndelingen. Dette var jo ennå tidlig i sveitserstilepoken. De høye og dels tettstilte vinduene røper forsamlingshuset. Ifølge eldre foto ser det ikke ut som at inngangene mot Gjesdalveien har vært beskyttet av bislag, slik som på Saron.

Elim er et tømmerhus og tømmeret måtte få stå å sige en stund, så helt ferdig ble huset ikke før sommeren 1880 da det ble bordkledt og malt innvendig og utvendig.

Inventaret – hva trengte et bedehus

Det talte ordet var det viktigste på bedehuset, det man kom for å høre. Gjerne skulle man også se den som talte og helst kunne sitte ned. Medlemmene skulle delta i sang, bønn og føre fram sine vitnemål. Bedehusenes storsal måtte fylle disse basisfunksjonene. Men dåp og nattverd hørte kirken til, alter og døpefont trengte man ikke tenke på (i alle fall ikke de første årene). Talestolen måtte få en sentral plassering.

De eldste bedehusene i Stavanger skal ha hatt en innredning der talestolen sto midt på langveggen, motsatt lengst inn på kortveggen som ble vanligere senere. Det var slik hos herrnhuterne og haugianerne i Stavanger i deres hus fra henholdsvis 1842 og 1846. (Se kap. om den pietistiske vekkelsens historie.) Haugianerne skal ha bygd sitt første oppbyggelseshus i Nygaden 11 i Stavanger etter modell fra Brødrevennes forsamlingshus i Christiansfeldt i Danmark. Herrnhuterne fulgte planer fra brødre på kontinentet. Trolig en skikk de hadde med seg fra kirkearkitekturen til den reformerte kirke i Sentral-Europa, som spilte ordets betydning i liturgien og gjerne plasserte prekestolen så sentralt som mulig. Da passer det med brede rom.

Haugianerne ser ikke ut til å ha holdt fast ved innredningen av storsalen til sitt første bedehus. Ganske snart kom talestolen i salens fondvegg lengst inn fra inngangen. De aller fleste bedehusene i Rogaland er bygd av tømmer, og tømmerstokken setter begrensninger på husets bredde. Det enkleste er å bygge på i lengden om man ønsker store hus, i alle fall om man ikke skal gi seg ut på mer kompliserte tømmerkonstruksjoner.

Elim og Saron ser ut til å følge det som har blitt en fast form. Avhengig av størrelsen, ble bedehusene bygd over samme lest: storsal med podium, lillesal, kjøkken og gang. Storsalen hadde full takhøyde og kunne ha galleri. Den var åpen til røstet, noe som forutsatte avstivninger. Podiet med prekestolen var i fondveggen lengst inn. Her var det plass til orgel eller piano. Fondveggen med podiet hadde som oftest ikke vindu, men var gjerne prydet med religiøse symboler og bilder, kanskje av lokale kunstnere. Inngangen var i den andre enden, med en liten gang og trapp opp. I 2. etasje over kjøkkenet kunne det være små rom eller vaktmesterleilighet/møterom. For Elim ser det ikke ut til å ha kommet leilighet før 1935.

Orgel eller piano var nærmest standardutstyr, som følge av egen innsamling eller gitt som gave. Det heter at det var Lars Oftedal som innførte orgel til Saron og Elim (AS 2001:80). Det ble kjøpt et brukt orgel i 1883, innkjøpt for kr 800, -. Kr. 200 var kontant, deretter kr. 50.—pr. år. Selgeren Gabriel Olsen lovte å spille vederlagsfritt på møtene i fem år. Rundt 1900 kom styret i Elim til enighet med medlem verkseier Enok Berge at han skulle få låne hjem orgelet for å øve på det, for siden å spille på møtene.

Det fantes en egen benketype beregnet på forsamlingshus. På baksiden av ryggstøet hadde den en list som kunne slås ned til å legge bøker eller sette kaffekoppen på ved festlige anledninger. «Servering i benken» skal ha vært et uttrykk for dette (GS 1997). De fleste forsamlingshusene fikk benkene skiftet ut med løse stoler etter krigen. Elim fikk moderne rørstoler til 75-års jubileet i 1954.

Interiør av Nygatens oppbyggelseshus. Det første bedehuset til haugianerne i Stavanger fra 1846. Her med talestol på langveggen og benker.
[Stavanger 1814-1914 \(nb.no\)](http://Stavanger 1814-1914 (nb.no))

Her er det Fest på Saron i Time i 1916 for å vigsle en fane som skal være med amerikafarere. Trolig så det mye likt ut på Elim når det var fest. (1990.1TIM.43.001)

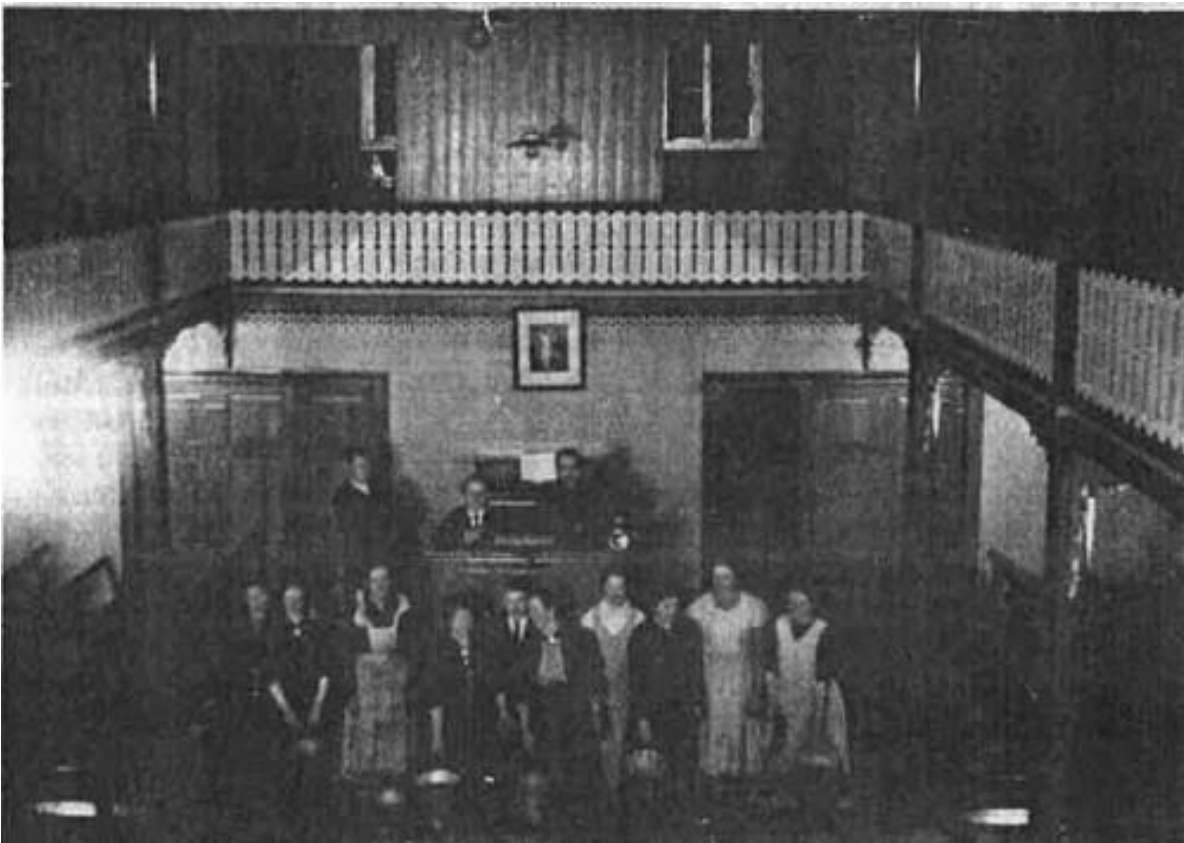

Galleriene har bedehusene og kirkene felles. Men i kirken fyller galleriet ofte også en funksjon i liturgien, ved at orgelet kan få plass her, likeens kor og forsangere.

Her Høyland kirke bygd 1842
Bildekilde
«Høyland kyrkje 150 år» 1991.

Søndagskole på Elim i 1950. Søndagsskolen ble opprettet i 1867 (JSJ 1964). Søndagsskoleaktivitet inntok en vesentlig plass i menighetens barne- og ungdomsarbeid. (LB 1979).

Vaskegjengen på Elim. (LB 1979)

Saron på Bryne bygd 1878. Fotografert i 1920. [Reise i bedehusland : bedehusene i Rogaland \(nb.no\)](#)

Endringer

I 1909 fikk huset strøm og i 1911 innlagt vann.

De første endringene med eksteriøret var det kommunens stadsingeniør som sto bak i 1923. Det gjaldt fasaden mot Gjesdalveien, der han ønsket å flytte de to trappene inn i bygningen og erstatte de to inngangene med en. Det forteller nok en del om utviklingen i trafikkbelastningen på Gjesdalveien.

I 1935 ble Elim bygd om og modernisert innvendig, bl.a. med en sidebygning i mur hvor det var plass til kjøkken nede og pedellbolig (en slags vaktmester) oppe. Inngangsdøren ble flyttet fra gaten og inn. Hele huset har elektrisk oppvarming og godt lysanlegg. Mellom Lillesalen og Storsalen kom skyvedører. Salen er holdt i lys grå farge med blått tak og brune søyler. (LB 1979)

Etter krigen var det stort arbeid å sette huset i stand igjen etter okkupasjonen. I 1948 ble det innredet en vaktmesterleilighet i 2 etasje søndre del.

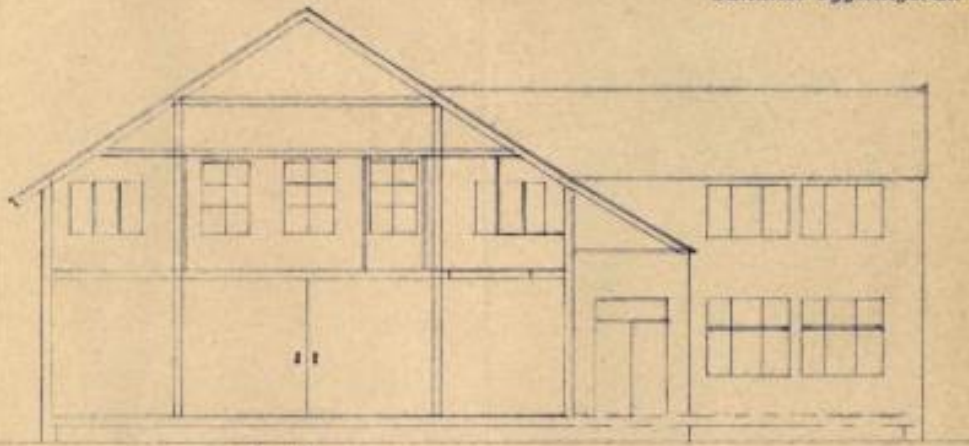
Hovedtrekkene ved dagens eksteriør skriver seg fra 1951. Da var turen kommet til en utvendig oppgradering, med nytt tak og ny fasade i rabitzpuss. Den gamle store trebygningen i sveitserstil skiftet ham til et murhus i etterkrigsmodernisme. Den symmetriske grupperingen av vinduer og pilastre i fasaden forteller fortsatt om at dette er forsamlingshus.

I 1967 ble Elim rammet av brann som gjorde store skader innvendig. Etter nok en stor dugnad kunne bedehuset innvies igjen 1. desember i 1968. Arkitekt Grødeland tegnet og ledet oppbyggingsarbeidet.

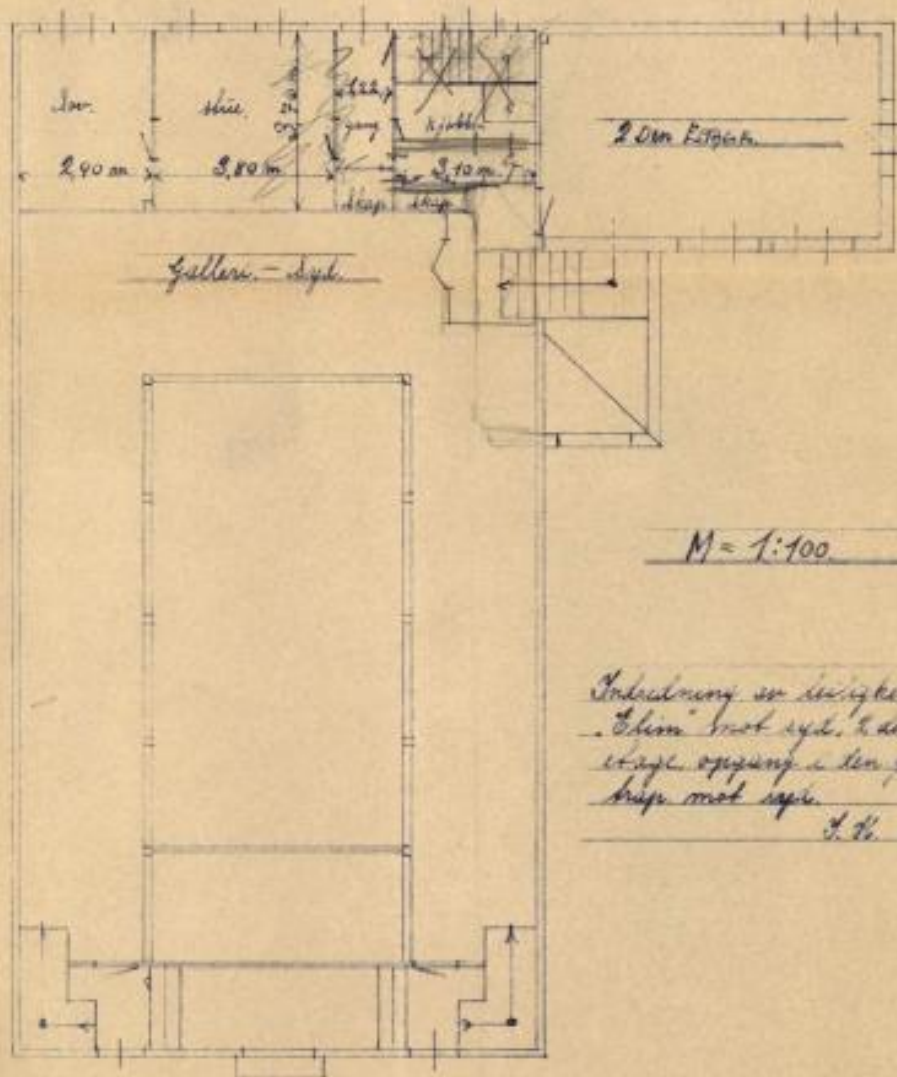
Elim hadde galleri på tre sider, typisk for de store bedehusene. De store bedehusene deler galleriet med de klassisistiske langkirkene slik som Linstows kirker i Rogaland. Med gallerier fikk man bedre plass, men bedehusgalleriene har i tillegg nærmest utgjort en egen institusjon i bedehuset. På galleriet var det mer uforpliktende å komme om en var nysgjerrig, på seg selv eller andre. Her kunne de ufelste samle seg. Galleriet var den normale plassen å gå til for verdslige som besøkte bedehuset. Det var ikke et stille sted, heller ikke alltid helt tørrlagt, men de var et møtested. I dag har den særegne gallerikulturen stilnet og nok funnet andre veier. Som for Elim er de fleste bedehusgalleria borte. (JK 2003:11) (OAa 2008)

Eksteriør og interiør til bedehusene ble holdt i en nøktern tone. Noen kan ha nygotiske vinduer som assosierer til kirkearkitektur, men det er sjeldent. Eksteriøret til Elim har hatt fint profilert listverk i sveitserstil ved dører og vinduer og dekorerte bjelkehoder under taksjeggjet, men ingen saksperer eller spir for ytterligere å markere gavlen. Men Elim og de andre bedehusene er likevel lette å kjenne igjen i bybildet, med sin rektangulære form med mange og gjerne tettstilte og høye vinduer.

J. nr. 123/35 og 25/45
Sandnes bygningsråd

Snit

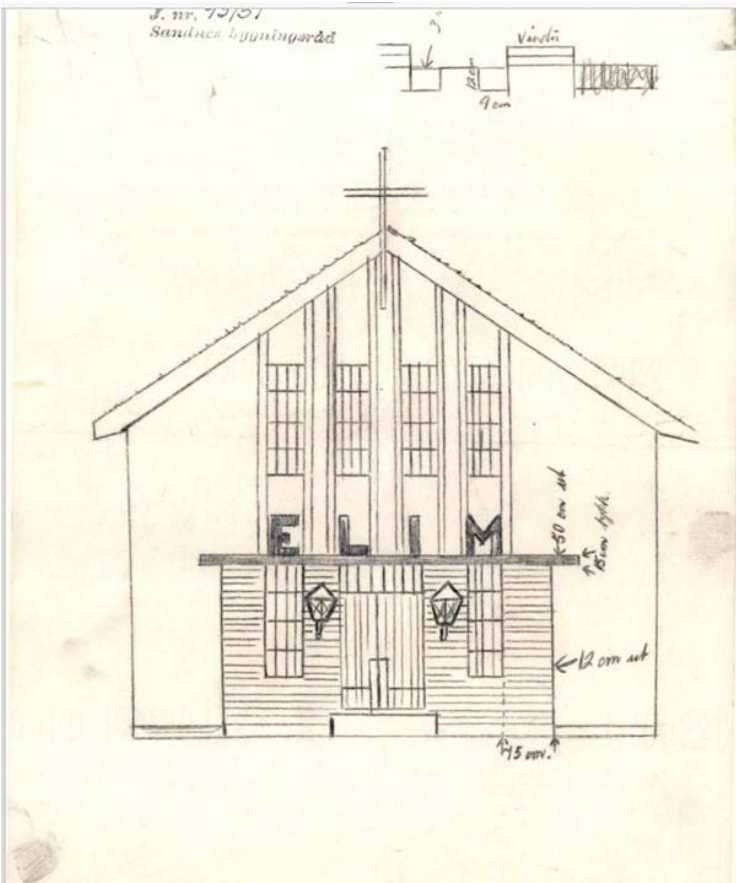
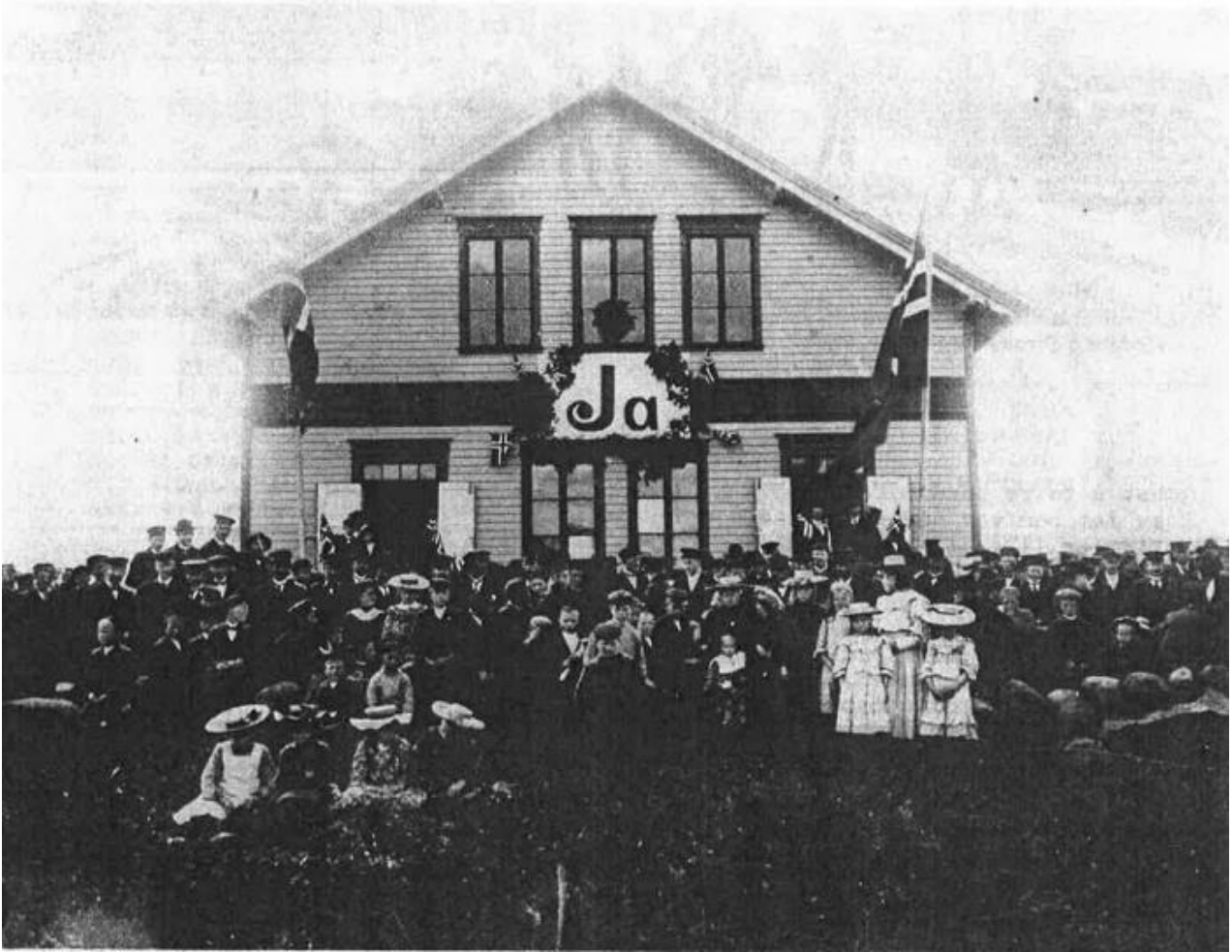

M = 1:100

Indretning og bebyggelse i
"Elin" med nyt, i den
etage, opbygning i den gamle
køkken med nye
J. H.

Plan som viser tilbygget fra 1935. (Sandnes bygningsarkiv)

Elim 13. august 1905, stemmedagen for unionsopløsningen fra Sverige.

Ny fasade 1951. (Sandnes bygningsarkiv)

1891

«Elveplassen» fotografert av Ludvig Ludvigsen ca. 1924. Det lille huset midt i bildet var desinfeksjons- og vaksehus for lasaretten som ble opprettet på Elim under tyfusepedemien i 1891. (TJL 1985)

Julen 1890 ble Sandnes rammet av en tyfusepidemi (nervefeber). Først trodde man det var influensa, men da folk begynte å dø gikk alvoret opp for kommunebestyrelse og sunnhetskommisjon. Elim ble raskt innredet til lasarett. Pasientene måtte ha med sine egne senger og sengklær. Et stort seil ble brukt til å dele storsalen, og to store tønner ble kjøpt inn til oppsamling og desinfeksjon av ekskrementer. To diakonisser måtte hentes fra Diakonissesentralen i Christiania. I samfunnet ble det innført mange restriksjoner. Meieriet, biblioteket, hotellet, skolene og andre offentlige bygg ble stengt. Epidemien dabbet først av ut på våren 1891. (JSJ 1964:254)

I alt tok Elim imot 63 pasienter som samlet var innlagt med 2358 sykedager (Grude 1910), hvorav 16 døde (SIL 2010:146). Undersøkelser viste at smitten hadde oppstått på en gård og var ført videre med melken via meieriet.

1905

Elim 13 august 1905. Elim var stemmelokale og festlokale ved unionsoppløsningen. Pyntet med flagg, granbar og et stort JA. Det var ingen tvil om hva bedehusfolket mente om saken. Turte noen å stemme nei her?

1940–45

Elim var et av de første husene som tyskerne annekterte under okkupasjonen. I løpet av formiddagen 10 april kom flere kompanier til bedehuset. Til å begynne med var det tyske Ortskommandantur på Elim, men den ble ganske snart flyttet til Skeiane (den siste tida i Storgata). Elim ble brukt som soldatforlegning. (JSJ 1965).

Bildekilde: Sandnes fra trettiåra til i dag, 1979

HISTORISK OVERSIKT

Hva er bedehus

Bedehus er kristne forsamlingshus, bygd av menigheter som ønsket å organisere sine egne møter, som supplement til kirkens gudstjenester. De fleste medlemmene i forsamlingene var fortsatt medlemmer i Statskirken. Første gang en kjenner til at betegnelsen bedehus ble brukt om et slikt forsamlingshus skal ha vært i Skien i 1850 (SNL). En eldre betegnelse er gjerne *oppbyggelseshus*, som Sandnes eldste bedehus (bygd for formålet) fra 1868 i Tronesbakken først ble kalt. Elim i Gjesdalveien ble bygd i 1879 som det andre bedehuset i Sandnes. Dette var i begynnelsen av en bølge med storstilt bedehusbygging som nådde toppen i de første 10-år av 1900-tallet. (NT 1992).

Parallelt med lekmannsbevegelsen vokste det fram landsdekkende organisasjoner som bedehusforsamlingene knyttet seg til, slik som Indremisjonselskapet, Israelsmisjonen, Misjonselskapet, Misjonsambandet (Kinamisjonen), Santalmisjonen, Vestlandske Indremisjonsforbund mfl. Elim knyttet seg til Indremisjonselskapet.

Bedehuset ble et viktig symbol for den kristne lekmannsbevegelsen, som like ofte kan gå under betegnelsen bedehusbevegelsen. Og Elim ble bygd midt i «Bedehusland» eller «Bibelbeltet», som er en betegnelse ofte brukt om kysten av Agder og Sør-Vestlandet.

Forhistorien til bedehusene er knyttet til historien om den pietistiske vekkelsen på 1700-tallet og kampen mot Konventikkelplakaten.

Den pietistiske vekkelsens historie

Fra slutten av 1600-tallet vokste det fram vekkelsesbevegelser i det protestantiske Nord-Europa som ville gjenreise alvoret fra reformasjonens første år (1517). De søkte en mer inderlig og personlig religion enn den offisielle kirkekristendommen bød på. De la et tungt alvor i trosbekjennelsen. Kirkelige ritualer alene var

ikke nok. For å berge sin sjel fra fortapelsen måtte man vende om, bli født på ny, våkne og sky alle fristelser som kunne distrahere. I tillegg til å delta i kirkens gudstjenester, begynte de vakte å samle seg privat til oppbyggelsesmøter hos hverandre. De støttet seg i dette på Luthers lære om «*det allmenne prestedømme*» der alle kunne tolke bibelen. En følge av dette synet kunne fort bli at det formelle skillet mellom lekfolk og prester ble opphevet. Det var utfordrende for kirken og styresmaktene som var redde for å miste kontroll. Fromhet var bra, men svermeriske utslag kunne være farlig. Det gjaldt å finne en balansegang.

For Danmark-Norge var det særlig pietistiske bevegelser fra Tyskland som fikk innflytelse. De ble først fulgt med kritisk oppmerksomhet fra styresmaktene. Fra 1720-tallet vant grupper av pietister fram i de øvre lag av samfunnet. De tidlige pietistiske vekkelsesbevegelsene har navn etter karismatiske ledere og steder som fikk stor betydning. Følgende avsnitt presenterer de viktigste.

Philipp Jacob Spener (1635–1705) blir omtalt som pietismens far og begynte med private oppbyggelsesmøter (også kalt konventikler) på 1670-tallet. Han utformet i 1675 pietismens idealer i skriftet «*Pia desideria*» (Fromme ønsker). Tittelen gav opphav til betegnelsen pietisme. (BS, OA 2008:18)

August Hermann Francke (1663–1727) var en reformator som knyttet forkynnelse, sosial omsorg og opplysning sammen gjennom filantropiske prosjekter som bygging av barnehjem, skoler og andre sosiale institusjoner. Retningen kalles **Hallepietismen** etter universitetet i Halle der Francke hadde en stilling. Etter reformasjonen hadde staten tatt over den katolske kirkens eiendom uten å føre videre kirkens arbeid for samfunnets svakeste. Med pietismen våknet den sosiale samvittigheten. Franckes sosiale institusjoner ble forbilder for styresmaktene i det protestantiske Norden, og et grunnlag for det som ble kalt 1700-tallets **statspietisme**. Staten hadde et ansvar for de svakeste og kunne gjøre noe med det – en spire til velferdsstaten.

Den største og mest iherdige gruppen av radikale pietister var **Brødremenigheten** eller **herrnhuterne**. De var en internasjonal bevegelse med røtter i gamle Østerrike. De bygde en koloni i Sachsen på 1720-tallet som de kalte Herrnhut. De dannet en menighet i København i 1739 og omtrent samtidig i Norge. Herrnhuterne møtte mye mistenksomhet fra dansk-norske myndighetene for å føre til splitting av statskirken. De skal ha vært en utløsende faktor for Konventikkelplakaten i 1741 (se egen omtale under), men de fikk etter hvert mer aksept, særlig blant høyere klasser. I 1826 stiftet herrnhuterne i Stavanger den første misjonsforeningen i Norge. På 1830-tallet var de i flere norske byer. (SHT 2018).

Virkelig gjennomslag i Norge fikk pietismen og lekmannsbevegelsen likevel først med Hans Nielsen Hauge.

Hans Nielsen Hauge (1771–1824)

Den første og kraftigste norske vekkelsespredikanten i Norge var Hans Nielsen Hauge. Hans virke som omreisende forkynner varte fra 1796 til han ble arrestert i 1804. Han skrev en rekke religiøse bøker, ivret for bedre skole, initierte næringsvirksomhet og skapte et stort personlig nettverk innen forkynnelse og forretninger.

Ifølge sognepresten i Høyland i 1804 oppfattet folk Hauge som den andre reformatoren etter Martin Luther. Folk strømmet til møtene, ifølge Hauge selv de ville høre om det som hørte Guds rike til og var trøtte på alle opplysningsprekenene de fikk i kirkene. «*Dei hadde fått steinar for brød*» (JV 1952:42). Hauge revitaliserte læren om det allmenne prestedømmet og utfordret prestenes monopol på å forvalte den kristne læren og forkynne den. Hver og én har et personlig ansvar for egen gudstro, og for å føre et inderlig kristenliv gjennom lesing, bønn, formidling og deltakelse i religiøse fellesskap. Etter at han ble fengslet i 1804 satt han inne i mange år. Da han ble løslatt i 1814 hadde helsen hans fått en knekk.

Haugianismen i dens første fase slo rot i Sandnes, særlig gjennom **Tjøll Larsen Sjøiland** (1781–1872) «*Tjøll på Verket*» som hadde vennemøter i et gammelt bolighus med to stuer på Gamlaverket (Sandnes første teglverk fra 1784). Det ble kalt «*Lonnå*» og fungerte som Sandnes første bedehus før Salem ble bygd i 1868. Tjøll Larsen og Ole Nielsen (1827–1915), grunnleggeren av Ålgårds og Figgjos ullvarefabrikker, var også typiske representanter for den haugianske næringslivspolitikken – der hensikten var å skape arbeidsplasser og pløye fortjeneste tilbake til samfunn, folk og bedrift. Med sitt store nettverk og skriftkultur er haugebevegelsen blitt sett som et første skritt mot 1800-tallets organisasjonsdemokrati. Haugianere var sentrale pådrivere for å danne misjonsforeninger. I 1842, samme år som konventikkelplakaten ble opphevet, gikk Tjøll Larsen og hans haugianervenner i Stavanger i gang med å stifte Det Norske Misjonsselskap (NMS) – den første

landsdekkende organisasjonen for ytre misjon (BS 2008:33) og den første landsomfattende religiøse organisasjonen i Norge (GT 1973:358).

Den gamle hovedbygningen på Åse gård i Ganddalen, der Nils Aase i 1804 var vert for Hans Nielsen Hauge og andre som kom for å høre ham. I forsamlingen var prosten i Høyland, Knud Wessel Brown, som deretter skrev kritisk brev til Kanselliet i København. Her var også 22 år gamle Tjøl Larsen Søyland, som senere ble bestyrer for Sandnes Teglverk. Huset hørte til dagens bruk nr. 5, men står ikke lenger. Bildet må være tatt på 1910-20-tallet. (Foto fra Ganddal 2017)

Kvekerne, Venneses samfunn

Samtidig som Hauge slapp ut av fengselet i 1814 kom en gruppe kvekerne til Norge. Mens Hauge og de fleste pietistiske forløperne anerkjente statskirken, var kvekerne et kristent samfunn som ville stå utenfor statskirken, de var såkalt frikirkelige. Kvekernes trossamfunn ble grunnlagt i England av George Fox i 1652. De skiller seg ut med en radikalt antiautoritær tilnærming. De har ikke presteskap, kirkelige ritualer eller faste dogmer, men søker en indre levende tro, sitt indre lys. De er mot militærtjeneste og mot å avlegge ed, for man skal alltid snakke sant.

Under Napoleonskrigene ble mange norske sjøfolk tatt til fange, ført til England og satt i arrest. Til disse fant kvekerne veien med matpakker og guds ord. Historien om kvekersamfunn i Norge begynner i 1814 med hjemvendte norske sjøfolk som tok kvekernes måte å se tro og praksis på med tilbake og dannet vennsamfunn. I 1818 hadde de etablert menigheter i Christiania og Stavanger. Stavanger ble snart hovedsete for kvekerbevegelsen i Norge. Deres nedstrippede religiøse praksis når det gjaldt dåp, ekteskap, gravlegging, samt motstand mot militærtjeneste og edsavleggelse, brøt med myndighetenes lover som påbød å følge statskirkens lutherske ritualer. Myndighetene reagerte med fengsling og bøter. Svaret for flere var emigrasjon. Kvekerne regnes for, sammen med en gruppe haugianere, å ha innledet utvandringen til Amerika med båten Restaurasjonen i 1825. Kvekernes vanskelige situasjon sto hele tiden sentralt i diskusjonen om å innføre religionsfrihet i landet – helt fram til dissenterloven ble vedtatt 1845 (se egen omtale under). Kvekerne er gitt æren for å ha dratt i gang to av 1800-tallets store folkebevegelser – totalavholdssaken og fredssaken.

En kveker som har satt mange spor etter seg i Rogaland og på landsbasis er **Asbjørn Kloster** (1823–1876). Han sluttet seg som ung til kvekersamfunnet i Stavanger og var leder for kvekerskolen i byen i mer enn 10 år (der Lars Oftedal var elev). Han ble en av bevegelsens fremste talsmenn og engasjerte seg i fredssaken. Mest kjent er han for sin innsats for avholdssaken. Han stiftet i 1859 Norges første totalavholdsforening i Stavanger og i 1875 Det Norske Totalavholdsselskap. Han engasjerte seg også i forretningslivet og var med å etablere Holmens Potteri 1870-71, visstnok ut fra en filantropisk tankegang om å skape arbeidsplasser for tørrlagte alkoholikere (SES 2016).

Baptistene

Baptistene kan føre sin historie til reformasjonstida på 1520-tallet i Sveits og praktiserer voksendåp. De kalles i sin tidlige fase også gjendøperere. Bevegelsen ble forfulgt og utryddet i Sveits og Tyskland, men levde videre i Nederland, England og Amerika – hvor de opplevde en stor ekspansjon på 1800-tallet. Den første norske baptistmenigheten ble stiftet i Porsgrunn i 1860 og Det norske Baptistsamfunn i 1879 (SNL). I Sandnes dannet de menighet i 1928 og fikk eget hus i Vågsgerd i 1934 (JSJ 1964). tidlig på 1980-tallet flyttet de til nye lokaler på Hana og det gamle lokalet har fått nye funksjoner.

Metodistene

Metodistene har bakgrunn fra en studentforening i Oxford fra 1729. De er et av de største protestantiske kirkesamfunnene på verdensbasis (SNL). Metodistmenigheten i Sandnes ble etablert i 1878 og er vel den eldste av dissentermenighetene i kommunen. I 1883 kunne de ta i bruk et nytt kirkebygg i Langgata, på tomt gitt av Elen Kartevoll (søster til Mauritz, se under). Den gikk med i bybrannen i 1897, men ble bygd opp igjen. I 1961 flyttet de inn i en moderne arbeidskirke på hjørnet av Eidsvollsgata-Flintergata. Den gamle er revet.

Pinsevevnene

Pinsebevegelsen er en kristen vekkelsesbevegelse som oppsto i USA omkring 1900. Det sentrale kjennetegnet ved pinsebevegelsen er læren om en gjennomgripende fornyelse gjennom Den hellige ånd. De praktiserer voksendåp. Bevegelsen kom til Norge 1906-07. I Sandnes ble dissentermenigheten Klippen stiftet i 1932. I 1934 fikk de eget lokale i Erling Skjalgssons gate. Nye menighetslokaler i Eidsvollsgate 20 sto klare i 1985.

Rasjonalismen – potetprestene

I siste del av 1700-tallet mistet pietismen noe av taket på folk til fordel for opplysningsfilosofi og rasjonalisme. Det satte også spor hos prestene som fant mening i å utvide sin presterolle med folkeopplysning. De ønsket å formidle kunnskap som kunne bedre sognebarnas hverdag. Særlig lå modernisering av jordbruket mange på hjertet. Da slutten av 1700-tallet var hjem søkt av mange uår i jordbruket, ble agitasjon for potetdyrking et viktig anliggende. «Potetprester» ble de kalt, og det går en klar linje til Budde på landbruksskolen på Austrått (1846–1876). Slike «opplysningsprekener» manglet det viktigste, ifølge Hans Nielsen Hauge var det å gi «stener for brød» (JV 1952:42). Men det skulle snart vise seg at «poteter for brød» for mange ble redningen fra sultedøden. Under nødsårene som fulgte Napoleonskrigene, da det var stor kornmangel, regner man med at potetprestenes innsats for poteten i norsk jordbruk sparte mange tusen liv. (SNL).

Nicolai Grundtvig (1783–1872) – «lære ved å gjera»

Teologen Grundtvig var opphav til en vekkelsesbevegelse i Danmark og inspirerte til nytenking her hjemme. Han utviklet et kristendomssyn i brudd med pietismen. Det var ikke slik botskristendommen hevdet, at det egentlig livet først begynner etter døden. Bibelen er et tidsbundet verk. Livet var en gave til menneskene, ikke en prøvelse. «Menneske først, så kristen» ble et motto. Han var kritisk til troen på helvete.

Grundtvig er kjent for å ha grunnlagt folkehøyskoler basert på mottoet «skolen for livet». Den var basert på praktisk kunnskapsformidling, «Læra ved å gjera» og bort fra puggeskoler. Folkehøyskolene fikk stor gjennomslagskraft i den frilynte ungdomslagsbevegelsen fra slutten av 1800-tallet. Hans pedagogikk lå til grunn for Jan Adolf Buddes undervisning på landbruksskolen på Austrått, som var i drift i perioden 1846–1876. Grundtvigs tanker fikk også tilhengere langt opp i det geistlige hierarkiet, men her møtte det liberale kristendomssynet kraftfull motstand fra pietistisk hold.

Gisle Johnson (1822–1894) – Indremisjonen

Johnson var lektor og senere professor ved det teologiske fakultet i Kristiania og tok rundt 1850 opp kampen mot Grundtvigianismen og de grundtvigianske prestene. Religiøst engasjement skulle nå styres i pietistisk retning. Ved sitt lange virke ved fakultetet fikk han stor innflytelse over flere kull fremtidige prester.

Han var professoren som selv opptrådte som folkelig vekkelsespredikant. Johnson var med på å grunnlegge indremisjonen hvor han i lang tid var en sentral leder. I 1868 samlet han indremisjonsarbeidet i *Den Norske Lutherstiftelsen*. Stiftelsen ga støtte til «bibelbud» og til emissærer som kunne reise rundt med vekkelsens budskap. I 1891 ble navnet endret til Det norske lutherske indremisjonsselskap (IM) som ble brukt målbevisst til å fremme vekkelser. Forkynnelse var det fremste formål, men indremisjonen sto også for sosial omsorg og filantropiske tiltak.

Vågen fotografert av Widerøe 1955 (ika-w093441). Elim og Tabernakelet fronter sørsida av Gjesdalveien i bakkant av bildet. Øglænd bygger ny sykkelfabrikk i forkant.

De første bedehusene

Brødreminigheten Herrnhuterne skal ha søkt om å få bygge et forsamlingshus på Lista allerede i 1793, men det ble avslått. Da å føre opp et slikt hus kunne føre til ringeaktelse for det offentlige og ordentlige gudshus. Men de kunne få bygge en stor sal til formålet i et alminnelig hus og det ble gjort (AS2001:67)

De neste kristelige forsamlingshusene man hører om ble reist like før konventikkelplakaten ble opphevet – i 1837 på Strand og 1840 i Hjelmelandsvågen (JK2003). Begge sto ved stedenes hovedkirker og fungerte også som kirkestuer, et hus der folk med lang kirkevei kunne ta inn for å stille seg før gudstjenesten. Disse har så haugianerne tatt i bruk som bedehus. Om huset på Hjelmeland heter det at etter gudstjenesten var det møte i «samlingsstova» med mat, sang, vitnemål og bønn (AS 2001:67).

Både kvekerne og herrnhuterne hadde bedehus i Stavanger tidlig på 1840-tallet. Det var haugianerne som for alvor startet bedehusperioden. De bygde sitt oppbyggelseshus i Nygaden 11 i Stavanger i 1846. Det er i dag det eldste stående bedehus i Norge.

Salem, eller Sandnæs Oppbyggelseshus» fra 1868 i Tronesbakken er Sandnes eldste bedehus. Salem innvarslet den store vekkelsesbølgen som kom til Sør-Vestlandet i 1870-årene. Men Salem peker også bakover. Det avløste møtene i stua hos «Tjøl på Verket» og har sterke bånd til Hans Nilsen Hauge og den første vekkelsesbølgen tidlig på 1800-tallet.

Bygdehistorikeren Jonas S. Jonassen regner opp 23 bedehus i Storkommunen Sandnes i 1972. Med det er ofte en flytende overgang mellom de små bygdeskolene og bedehusene. På små steder kunne like gjerne skolestuene fungere som bedehus. Og som følge av skolesentraliseringen etter sist krig var bedehus eller grendehus funksjonen til flere av første- og andregenerasjons skolestuer i Høle og Riska.

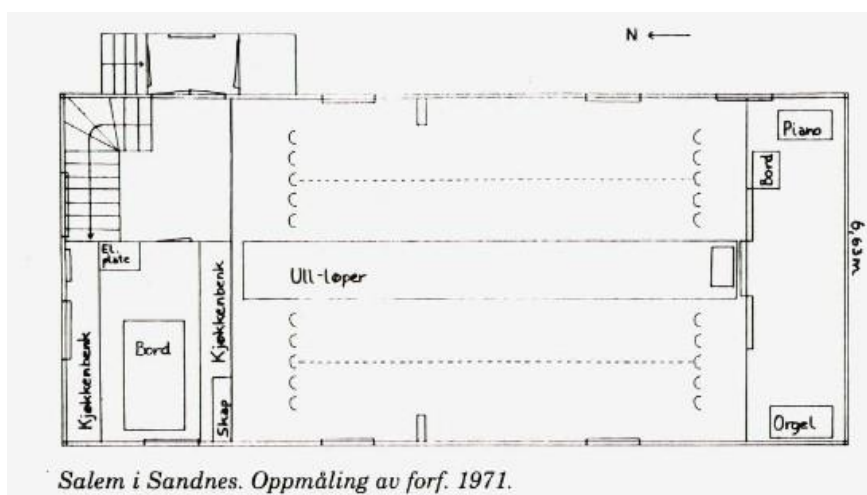

Det gamle bedehuset i Hjelmevågen etter teikning av sokneprest J. P. Aafoss.

Bildekilde -J. Kleppa 2003-

Salem i Tronsebakken. Bildet er tatt før huset ble tilbygd i lengden. (Digitalt museum JAEHS012.117)

Salem i Sandnes. Oppmåling av forf. 1971.

Grunnplan av Salem oppmål av Andreas Ropeid i 1971. Salem hadde plass til 300 personer (AR 1993, SIL 2010:45)

Bedehusenes far Lars Oftedal (1838–1900) – nyevangelistene

«No lagar dei kristne i Elim, som dei lagar teglstein i Graveren»

Lars Oftedal kalles gjerne bedehusenes far. Lars Oftedal var en lederskikkelse for vekkingsebølgen på 1870-tallet. Fra studietida var han sterkt preget av Gisle Johnsons pietisme. Han var utdannet prest, men også vekkingstaler, stortingsmann for først Venstre, senere for Moderate Venstre. Han var sosialreformator og gründer for omsorgskonsernet Bethania i Stavanger. Etter å offentlig ha bekjent et syndefall i kirkelyden i 1891 mistet han presteembete og verv, men stiftet Stavanger Aftenblad og fikk et nytt yrkesliv som redaktør.

Oftedal skal være inspirator bak mange av fylkets bedehus på denne tida. Mest spektakulær var Betania i Stavanger fra 1875 med plass i 2-3000 (JK 2003). Elim, som ble bygd i 1879, er typisk for bedehusene som kom med vekkelsebølgen i 1870-årene. Nå tenker man stort, gjerne like store eller helst større enn den lokale kirken. Det er ikke rart prestestanden følte konkurransen. Bedehusene spiller både ambisjoner og selvtilliten hos lekfolket og deres leder, Oftedal personlig. Til sammenligning skilte Salem seg lite ut fra bolighus i omgivelsene, salen var ikke større enn et klasserom. De nye predikantene hadde gått på kurs og lært å tale til mange.

Samtidig var er nytt budskap på vei til å trenge gjennom forkynnelsen fra haugianernes gammelpietisme. Nå var det *nyevangelisme* som gjaldt. For gammelpietistene var veien til frelse møysommelig og stegvis, med bekjennelse og anger. Nyevangelistiske predikanter tonte ned bildet av en dømmende gud og la sterkere vekt på budskapet om nåde. Med slagord som «kom som du er – du kan bli frelst i dag» senket de terskelen for søkende sjeler. I Skandinavia refereres ofte den nye forkynnelseskulturen til som Roseniansk etter en svensk predikant Carl Olof Rosenius (1816–1868).

Nyevangelistene, som blåste liv i kristenfolket på 1870-tallet, representerte ikke bare en ny generasjon unge predikanter, men også en ny og moderne menighetskultur, sterkt influert av tilsvarende vekkelser i Nordsjølandene og Amerika. Det utadvendte næringslivet på Sør-Vestlandet ga rom for en slik angloamerikansk kulturkontakt. Her lærte de organisasjonskultur, moderne formidling med aviser, tidsskrifter og bøker – og ikke minst en ny og pågående agitasjonsform. Oftedal hadde jevnlig kontakt med broren Sven som hadde sentral posisjon i nordamerikansk kirkeliv. Og han hadde selv erfaring som sjømannsprest i Cardiff.

Elim rundt 1900, Gjesdalveien vestover.

Samtidig hadde indremisjonen og Gisle Johnson bevisst satset på å få fram vekkelse, med støtte til bibelbud og emissærer. Religionshistorikeren Bjørg Seland regner 1870-tallet som den første av tre store vekkelsesbølger som markerer den lavkirkelige bevegelsens gjennombrudd på Sør-Vestlandet. En enda større kom rundt århundreskifte og en tredje i mellomkrigstid (BS 2012:83). At Elim var åsted for disse går fram av følgende kommentar: «No lagar dei kristne i Elim, som dei lagar teglstein i Graveren, ...» Den viser til da pastor Didrik Andersen og sangeren Bernhard Johannessen hadde møte der i 1916–1917 under det som skal ha vært den største vekkelsen som hadde gått over Sandnes (JS 1957).

Vågen og Vågsjerd forografert av Widerøe i 1935. Storåna til venstre og Stangelandsåna til høyre. Langs Havnegata fra venstre ligger: Krossen Havremøllens silo, Vågen Potteri, Kamgarn og Ullvaren. Elim harfor anledningen spotlight fra oven. (ika-w004228)

Pietisten på tronen – Christian 6 og lovverket

I Danmark-Norge introduseres statspietismen i Christian 6's regjeringstid 1730–1746. Oppdratt som han var av tyske pietistiske lærere, var han sterkt påvirket av Hallepietismen. Han arbeidet målrettet for å reformere kirken og samfunnet i pietismens ånd. Gjennom reformer innen skole, fattigvesen, embetsverk og næringsliv fikk han stor innflytelse på samfunnsutviklingen. Som et barn av opplysningstida var utdanning viktig, men kun som en del av et religiøst dannelsesprosjekt underlagt statlig kontroll.

Konventikkelplakaten 1741–1842

Konventikkelplakaten er navnet på en kongelig forordning fra 1741 som forbød lekfolk å samle seg til private religiøse møter uten prestens tillatelse, tilsyn eller tilstedeværelse. Ordet konventikkel ble brukt om private religiøse sammenkomster. Den var først rettet mot herrnhutere og gjendøpere, men fikk fornyet aktualitet i forbindelse med haugianismen fra 1790-årene. Konventikkelplakaten var ikke et forbud mot all privat oppbyggelse. Den oppmuntret folk til å holde andakt hjemme. Men den tillot ikke større forsamlinger eller at en lekmann grep ordet for å lære andre, og den avviste all virksomhet av omreisende predikanter.

Allmueskolen 1739

Konventikkelplakaten kom sammen med en rekke skjerpene lover som Christian 6 satte i verk for å fremme og kontrollere allmuens kunnskap om statskirkens rette lære og praksis. I 1735 innførte han tvungen kirkegang, i 1736 tvungen konfirmasjon og i 1739 tvungen undervisning med syv års skolegang som forberedelse til konfirmasjonen. Presten med hjelp fra klokkeren skulle i minst tre måneder hvert års lære opp ungdommen til konfirmasjonen. Innholdet i undervisningen var rent kristelig. Slik ble Christian 6 kongen som innførte allmueskolen i Norge.

Den danske hoffpresten Erik Pontoppidan (1698–1764) fikk i oppdrag å utforme en lettfattelig forklaring til Luthers lille katekisme. Pontoppidans «*Sandhed til Gudfrygtighed*» ble den mest brukte læreboken i den norske folkeskolen i nesten 150 år (SNL). Den kom i omarbeidede utgaver i 1864 og 1897. Andre virkemidler var nye salmer som også var viktige i å formidle pietismens innhold.

Pontoppidan sto lenge sterkt blant lekfolket i Norge. I Danmark gikk man bort fra den i 1794. Her holdt den stand til inn på 1900-tallet. Men den var skrevet i et tungt tilgjengelig språk. Utover 1800 gjorde myndigheter og teologer forsøk på å innføre reviderte utgaver, dels i Grundtvigiansk retning. Det vakte stor motstand blant pietistene, anført av Haugianerne. I 1852 måtte myndighetene gjøre retrett. I 1865 kom en enda mer konservativ utgave, initiert av Gisle Johnson.

[Sandhed til Gudfrygtighed, udi en eenfoldig og efter Muelighed kort, dog tilstrekkelig Forklaring over Sal. Doct. Mort. Luthers Liden Catechismo, Indeholdende alt det, som den, der vil blive salig, har behov, at vide og gjøre. Paa Kongel. allernaadigst Befalning til almindelig Brug \(nb.no\)](#)

Liberalisering av det religiøse lovverket

Grunnlovens ånd var i utgangspunktet liberal. Riksforsamlingen på Eidsvoll hadde vedtatt full religionsfrihet. I et senere utkast var den redusert til å gjelde de kristne. I den renskrevne grunnloven falt hele forslaget bort. Heller ikke ytringsfriheten i Grunnloven av 1814 gjaldt for religion. Alt i 1818 var det kommet forslag om at kvekerne skulle få organisere seg, men Stortinget sa nei. Under reaksjonen i Europa etter Napoleonskrigene lå diskusjonen om religionsfrihet lavt. Den tok seg opp i 1830-årene og nådde Stortinget. På «bondestortinget» i 1830-årene satt flere haugianere. Den neste 10-årsbolken bød på et skifte med tre viktige endringer: konventikkelplakaten og jødeloven ble opphevet og vi fikk dissenterloven.

Kampen mot konventikkelplakaten

Hans Nielsen Hauge var en markant motstander av konventikkelplakaten og ble da også arrestert med hjemmel i den en rekke ganger. Prestene fikk som oppgave å føre kontroll med konventikkelplakaten. En samling Hans Nielsen Hauge var med på i Ganddalen på Åse i 1804 skal ha vært utløsende for den endelige fengslingen på Eiker senere samme året. Høylandpresten Wessel Brown var på Åse-møtet og skrev en svært negativ rapport til biskopen (JV1952) og kanselliet i København (OA1954).

Lekmannsbevegelsen og haugianerne gav ikke opp kampen mot konventikkelplakaten. De ønsket ikke å bryte ut av statskirken, men ville være med å forme den. Nå fant haugianerne på Stortinget støtte blant liberale politikere som mente at en friere religionslovgiving ville være mer i harmoni med grunnloven og ideen om en politisk fri stat.

Spørsmål om å utvide religionsfriheten ble tatt opp på Stortinget i 1833. Forslag om å oppheve konventikkelplakaten ble tatt opp på hvert Storting videre i 1830-årene. I 1842 var de tre utsettende vetoene til regjeringen brukt opp. Så da den etter lang politisk strid ble opphevet i 1842, var den i praksis alt satt ut av kraft. Ved opphevelsen av konventikkelplakaten fikk legfolket innen den lutherske kirke lære- og forsamlingsfrihet – og embetsverkets monopolstilling innen kirken var brutt.

Dissenterloven 1845

Før 1845 måtte alle norske borgere stå i den evangeliske statskirken. Den første dissenterloven gjaldt muligheten for kristne til å danne egne trossamfunn utenfor statskirken, mulighet for norske borgere til ikke å stå i statskirken.

Den ble lagt fram på Stortinget sammen med opphevelsen av Konventikkelplakaten i 1842, men avvist. Etter å ha vært på høring og blitt heftig diskutert, der bl.a. kvekernes situasjon sto sentralt, ble dissenterloven sanksjonert. I 1851 fikk jøder adgang til landet. Om haugianerne var på de liberales side når det gjaldt konventikkelplakaten, var det motsatt for dissenterloven og jødeparagrafen, der de fleste var på den konservative siden og gikk inn for status quo.

Først i 1891 ble det tillatt for andre religioner enn de kristne å organisere seg. Dissenterloven ble revidert i 1891 og 1896. I 1964 ble full religionsfrihet innført i lovverket. Men først i 1969 ble begrepet avskaffet i juridisk forstand, da dissenterloven dette året ble erstattet av *Lov om trossamfunn og ymist anna*.

Skrotingen av konventikkelplakatens innledet et 10-år med gjennomgripende oppmykning av lovgivningen fra eneveldets tid. Liberaliseringen av religionslovgivningen var et ledd i det alminnelige liberale gjennombrudd som fant sted i norsk politikk omkring 1840. Det gjaldt på mange samfunnsområder, ikke minst næringsfrihet som også var viktig for haugianerne. Og med formannskapslovene i 1837 var grunnlaget lagt for et lokaldemokrati.

Rett til å tale i kirken

Regjeringen Sverdrup ga i 1888-89 lekmenn adgang til å tale i kirkene og kirkene kunne brukes til møter for den indre og ytre misjon, men presten måtte først gi tillatelse. Lars Oftedal på Stortinget var pådriver. Først i 1897 kunne lekmenn benytte prekestolen. Men på denne tida var bedehuskulturen så innarbeidet, at denne retten ble lite praktisert. (PR1977:45)

Den norske kirke

Statskirkeordningen i Norge ble avskaffet i 2012. Den norske kirke er i Grunnloven benevnt som «Norges folkekirke», og har dermed fortsatt en særstilling framfor andre trossamfunn. (SNL)

Fra det offentlige ordskiftet – fritenker mot pietist

På jakt etter en felles kjerne! Her jobber Guru Ananda Acharaya (1881-1945) og Arne Garborg med oversettelsen av det indiske eposet Ramayana fra sanskrit til nynorsk i Alvdal i 1921. Garborg var en norskdomshøvding med vidt interessefelt!

De nyevangeliske vakte var ikke alene om å være opptatt av religiøse spørsmål. Historikere beskriver tiårene rundt 1900 som en brytningstid. Landet moderniseres og demokratiseres. Hele samfunnsordenen var under debatt. Det ble reist spørsmål om religion, klasse, familien og kvinnes plass i samfunnet. Kirken utfordres, ikke bare av vitenskapen (Darwin), men også av lekmannsbevegelsen. Massevekkelsen på 1870-tallet krevde plass. Lars Oftedals bedehus var de største i landet og de ble fylt til randen. Mens prestene ofte måtte preke for halvtomme kirker.

Fra den moderne litteraturen kom det kritikk av religion i seg selv. Forfattere som Ibsen, Bjørnson, Kielland og Garborg m.fl. erklærte seg som fritenkere. En fritenker vil tenke fritt i religiøse spørsmål, frigjort fra kirkens autoritet (SNL). Arne Garborg hevdet i romanen *Ein fritenkjar* (1879) at moralen kan være fullverdig selv om den ikke bygger på religion. Moral ble knyttet til ærlighet, å være tro mot sin overbevisning

Samtidig oppsto religionsvitenskap som et fag. Der var det ikke spørsmålet om riktige tolkninger av læresetninger, men spørsmålet om hva religion er. Og forskningsfeltet spente stort. Vitenskapsmenn fra ulike kanter av verden møttes på store «orientalistkongresser» for å sammenligne religionene på jakt etter dens innerste vesen – en felles kjerne (NRK 2020).

Sandnes hadde markante fritenkere som deltok i det offentlige samtalen om livssyn og religion. Mest kjent var den filosofisk anlagte urmakeren og skjerperen **Mauritz Kartevold** (1833–1922). Han var også nær venn med Asbjørn Kloster som han allierte seg med i avholdssaken. Kartevold nøt respekt i Sandnes, var ordfører i flere perioder og hadde mange offentlige verv. Han var med å starte Sandnes Arbeidersamfunn i 1881, som ble et forum for opplysning, dannelses og voldsomme debatter. Da Kartevold åpent forsvarte fritenkningen, at religionsfilosofisk forskning ville vise at verdensreligionene hadde en fellesnevner, avskaffet helvetesstraffen og talte om Brahama, Buddha og «det Gode i mennesket» utfordret han for alvor vekkelsesfolket, som med Oftedal i spissen gikk til aksjon mot ham. På mindre enn ett år mistet Kartevoll de fleste av sine tillitsverv. Oftedølenes aksjoner førte til mange nederlag for Kartevold, men knust ble han ikke. Miljøet rundt Kartevold var en motkraft til lekmannsbevegelsen (SIL 2010:125).

En annen kjent fritenker fra Høyland var husmannssønnen **Torkel Haabeth** (1818–1893). «*Fritenkjaren paa Haabet*» skal ha vært kallenavnet vekkelsespietistene satte på ham. Også han nøt respekt i samfunnet og innehadde ordførervervet i to omganger. Han var med å stifte Høyland Arbeiderforening i 1851. Foreningen var med i Tranitterbevegelsen, opptakten til arbeiderbevegelsen i Norge, av myndighetene ansett som revolusjonær. Haabeth ble i den forbindelse avhørt av politiet. Han var ingen samfunnsstormer, men hadde et frilynt, radikalt og åpent sinn. Hjemmet på husmannsplassen under Høyland prestegård skal ha vært et kulturliberalt sentrum i bygda (SIL 2010:51).

Ungdomshusa – den frilynte ungdomsbevegelsen

Forsamlingshus for det frilynte ungdomslaget Idun ved Apalstø i Høle. Bygd på dugnad i 1899.

I 1895 ble Rogaland Ungdomslag stiftet. Ungdomslagene hadde base i et grundtvigiansk verdigrunnlag, og bygget på den nasjonale kulturarven, nynorsk og et kristendomssyn med færre grenser for livsutfoldning. En base var folkehøyskolene. Deres forsamlingshus kaltes «ungdomshus» og her sto dans og teater ofte på programmet – som en del av det nasjonale dannelsesprosjektet. Rudlå på Årsvoll fra 1892-93 går for å være det første ungdomshuset på landsbygda i Norge. Selv om de også hadde kristent grunnlag, ble de frilynte ungdomslagene sett som en motpol til bedehuskulturen. Det kunne bli lokal splittelse og konkurranse, men det er også eksempel på samarbeid. Sandneshistorien har flere eksempler på de frilyntes ungdomshus. Dagens kulturarv viser et mangfold når det gjelder forsamlingslokalenes tilknytning, se oversikt bak.

Ynglingeforeningen

Ynglingeforeningen i Sandnes ble stiftet i 1878 og begynte sitt arbeid på Elim i 1882. Den ble stiftet av prester og lekmenn og var en tydelig kristen forening, men arbeidet også med ren folkeopplysning. Fra 1887 var navnet Sandnes ungdomsforening. Etter noen gode år gikk de inn i 1906.

I 1930 kjøpte Stavanger kristelige ungdomsforening, kalt Ynglingen, plassen Viervika ved Høgsfjorden til leirskole og feriested.

Frelsesarmeen

Frelsesarmeen ble startet i England i 1865 av William og Catherine Booth, og kom til Norge i 1888. Den er en internasjonal kristen organisasjon og et trossamfunn. 1878 organiserte de medarbeiderne sine etter militære forbilder mht. titler og disiplin. Fra begynnelsen har organisasjonen likestilt menn og kvinner når det gjelder stillingsgrader. Frelsesarmeen ønsket opprinnelig ikke å være egen kirke, men i de fleste land har de status som kirkesamfunn. Læringsprosjekt har ikke spilt en stor rolle, men de har egne læresetninger.

Sandnes korps av Frelsesarmeen ble stiftet 1890. Først i 1917 fikk de fast tilholdssted da de overtok det tidligere Folkets Hus ved Torget. De holder ikke til der lenger, men huset står og er nå forsamlingshus for en muslimsk organisasjon. Huset er en viktig del av et historisk byrom med flere hus fra fellesskapets historie.

Folkets hus fotografert før Frelsesarmeen overtok i 1917 (JSJ 1965:433). Det ble bygd av fagbevegelsen og arbeiderpartiet som det første Folkets Hus i Sandnes og innviet i 1913. Da arbeiderne bygde et nytt Folkets Hus i 1917, ble huset solgt til Frelsesarmeen. I dag har en muslimsk organisasjon overtatt huset.

Høytidelig samling på Rådhusplassen en regntung dag i tidlig etterkrigstid. Vinduene på Frelsesarmeen står åpne mot mot plassen, der det trolig har vært tale. (Foto Kolbjørn Rostrup.)

Noen hus fra kulturminneregisteret

Se kulturminneregisteret for fullstendig oversikt over enkeltminner i Våggjerd: [Kulturminner i Sandnes kommune \(arccgis.com\)](#)

Bolighus, Gjesdalsvegen 1, Våggjerd

Gnr	40
Bnr	5
Gate	Gjesdalveien
Nummer	1
Beskrivelse	Heimahus på husmannsplassen Vågskjer. Tilhører eldste bebyggelsen langs Gjesdalveien på Våggjerd.
Utdypende beskrivelse	Opprinnelig heimahus på husmannsplassen Vågskjer (Våggjerd) under Skeiane. Skal være bygd rundt 1860. Et lite enetasjes trehus med 4-delt plantype. Eksteriørendringer fra 1970-tallet, samt utbygd bislag under skeivtekke. Likevel klart lesbar, ved form og beliggenhet i gatelinja, som del av den eldste bebyggelsen langs Gjesdalveien. Har historisk sammenheng med den ombygde løa i Gjesdalveien 6 og verkstedet i Gjesdalveien 8 (kulturidnr. 110201343). Flere av de nærmeste eiendommene er skilt ut fra denne. Dokumenterer et typisk nærings- og boligmiljø ved den gamle innfartsveien. Bebyggelsen langs Gjesdalveien på Våggjerd er en del amputert i senere år, og dette huset er nå ett av tre bevarte på denne siden av Gjesdalveien. Det er derfor blitt et viktig hus for å bevare forståelsen av sammenhengen i den eldre bebyggelsen langs den gamle innfartsveien.
VerneVerdi	Verneverdig
MiljøVerdi	M
KultMiljøID	1009
KultMiljøNavn	Gamle Våggjerd
NB-Register	Nei

Uthus, Gravarsveien 6 Våggjerd

Gnr	40
Bnr	38
Gate	
Nummer	
Beskrivelse	Uthus, tidligere løe på husmannsplassen Våggjerd.
Utdypende beskrivelse	Huset var opprinnelig driftsbygning på husmannsplassen Vågskjer under Skeiane, der bolighuset i dag har adresse Gjesdalveien 1 (se 110200763). Begge er datert rundt 1860. Skal være flyttet noe innen tomten (snudd ifølge Krums kart 1920). Senere innredet til bolighus, men har i dag status som uthus. Står nå som uthus til bakerigården på Gravarsveien 6. Huset framstår som et lite bolighus på en etasje og er preget av eksteriørendringer i nyere tid. Skuten i den ene enden er bygd til etter 1937. Selv om opprinnelig funksjon er vanskelig å lese, har huset historisk interesse som del av den eldste bebyggelsen ved Gjesdalveien på Våggjerd.
VerneVerdi	Verneverdig
MiljøVerdi	M
KultMiljøID	1009
KultMiljøNavn	Gamle Våggjerd
NB-Register	Nei

Bedehuset Tabernaklet, Gjesdalveien 6A, Vågsgjerd

Gnr 111

Bnr 209

Gate Gjesdalveien

Nummer 6

Beskrivelse Sandnes Baptistmenighet første menighetshus fra 1934.

Utdypende beskrivelse Sandnes Baptistmenighet ble stiftet i 1928. De første møtene ble holdt i Sandnes avholdslokale og i private hjem, men etter kort tid fikk de tomt i Gjesdalveien og innviet sitt forsamlingshus i 1934. På begynnelsen av 1980-tallet flyttet menighetstet til nye lokaler på Hana. Huset i Gjesdalveien er en stor, halvannenetasjes trebygning med hvalvalmet skifertektak. Et større vinkelutbygg i mur med tilpasset takform har kommet før 1960. Eksteriøret er forenklet og modernisert slik at det har redusert tilknytning til perioden. Tross dette, og ny funksjon som kontorbygg, er det likevel lett å lese huset som et tidligere forsamlingslokale. Det dokumenterer det lokale, religiøse forsamlingslivet i Sandnes i mellomkrigstida og har lokalhistorisk symbolverdi. Dette aspektet forsterkes ved nærheten til Elim.

Bedehuset Salem, Tronesveien 14

Gnr 111
Bnr 1023

Gate Tronesveien

Nummer 12

Beskrivelse Sandnes eldste bedehus Salem fra 1868. I dag et bolighus med mye historie.

Utdypende beskrivelse Salem er Sandnes sitt eldste bedehus, bygd i 1868. (Grude skal feilaktig ha datert det til 1873, Sandneshistorien 2010 s. 330). Forsamlingshuset kom som en direkte fortsettelse av oppbyggelsesmøtene som haugianeren, telgmester Tjøl Larsen Søliland ved Gamlaverket, hadde holdt i et lavt gammelt hus med to stuer (Lonnå) på verket. Det ble etter hvert for lite og ble revet da jernbanen ble ført gjennom området på 1870-tallet (JSJ 1964). Initiativtakere i 1868 var Erik Stangeland, Tobias Tronæs og Andreas O. Anfindsen. Gamlaveket gav fri grunn. Først ble det kalt Sandnæs Opbyggelseshus, senere Salem. Huset ble utgangspunkt og sentrum for frivillig kristelig lekmanarbeid i nordre Sandnes. Sandnes Kristelige Ungdomsforening og Misjonsambandet hadde sine møter her. Salem representerer en folkelig religiøs tradisjon i direkte sammenheng med Hans Nilsen Hauges bevegelse tidlig på 1800-tallet. Huset har gjennomgått mange endringer og tilbygg. Det er i dag innredet til tomannsbolig. En framskutt beliggenhet på en tunge ut i leirtaksskråningen forteller om en annen orientering i landskapet enn de yngre tomteregulerte nabohusene langs Tronesbakken. En litt langsmal bygningskropp røper et tidligere forsamlingshus. På grunn av fortellingene som er knyttet til det, sammenhengen med Gamlaverket som det ellers ikke finnes bygningsrester igjen etter og betydningen for fellesskapet på Norestraen, har det stor symbol- og identitetsverdi. Som et av de eldste husene i Tronesveien inngår det i et miljø her med eldre trehus.

«Tre menn på jorde i Sandnes» lyder teksten i Digitalt museum. Fotografert av Georg T. Monsen (1866-1926) i 1898. I bakgrunnen ser vi Salem og Tronesbakken. (BySt1981_01_0453)

OVERSIKT OVER BEDEHUS OG ANDRE FORSAMLINGSHUS I SANDNES

Kulturminneregisteret

Kulturminneregisteret har følgende oversikt over registrerte forsamlingshus i Sandnes.

Bedehus 11 registrerte, to tapt

110200288	Bedehus, Høle.	Tapt. Etter en stor vekkelse tidlig på 1900-tallet kom det første bedehuset på Høle i 1905. Et stort hus som alt i 1912 ble solgt til det nystartede Høle handelslag
110201435	Bedehus, Karmel, Riska	Tapt
110200368	Bedehuset Bethel, Eskeland	Bedehuset Bethel ligger tett i Bersagelsveien. Bygd av Eskeland skolekrets i 1907.
110201155	Bedehuset Salem, Frøyland	Bedehuset Salem ved Gamle Frøylandsvei (Haugveien). Bygd av Kinamisjonen i 1907.
110200219	Bedehus Soma Solbak	Soma bedehus fra 1929.
110201292	Bedehus Riska, Hommersåk	Riska bedehus fra 1960-tallet ligger i Krossen på Hommersåk. Om- og påbygd i modernisert i tilnærmet postmoderne stil.
110201470	Bedehuset Norkirken, Elveplassen 3, Vågsgjerd	Norkirkens modernistisk bedehus fra 1970-tallet.
110202729	Bedehus, Ebeneser, Kvernelandsveien 21	Ebeneser, stort forsamlingshus fra 1947, påbygd i 1961. Med røtter på stedet fra Kinasmisjonens bedehus i 1908. Ligger i Krossen.
110203245	Bedehus Lura	Lura gamle bedehus, bygd i 1932.
110201557	Bedehuset Salem, Tronesveien 14	Sandnes eldste bedehus Salem fra 1868. I dag et bolighus med mye historie.
110201708	Bedehuset Elim, Gjesdalveien 10, Vågsgjerd	Elim ble bygd i 1879 som bedehus for menighetene i Høyland og Sandnes. Ombygd og modernisert rundt 1970.

Andre forsamlingshus 14 registrerte, to tapt

110200901	Ungdomshuset Allheim, Julebygda.	Tapt. Ungdomshus, samfunnshus for Malmheim Ungdomslag som ble stiftet i 1894. Huset ble innviet i 1906.
110201552	Losjehus, Storgata 64A.	Losjehus for IOGT. Funksjonalistisk murbygning fra 1935 tegnet av arkitekt Gustav Helland
110200913	Ungdomshus, Rudlå, Årsvoll	Bedehus og forsamlingshus satt opp her i 1892, men med eldre historie.
110201716	Forsamlingshus, Frelsesarmeén (Folkets hus) Torget	Det første Folkets hus i Sandnes fra 1913. Frelsesarmeéns hus fra 1917.
110201732	Folkets Hus, Kirkegata 1.	Tredje generasjons Folkets hus i Sandnes, en modernistisk bygning fra 1961.
110201906	Bedehuset Tabernaklet, Gjesdalveien 6A, Vågsgjerd	Sandnes Baptistmenighet første menighetshus fra 1934.
110202130	Foreningshus og turnhall. Sandnes Turnforening, Langgata 91	Sandnes turnforenings turnhall fra 1960 tegnet av Tonning & Øglænd. Funksjonalisme med påkostet fasade.
110202131	Kulturhuset	Sandnes kulturhus fra 1999. Kamgarfabrikken gjendiktet
110202166	Vitenfabrikken Storgata 28	Vitenfabrikkens nybygg fra 2008, modernistisk bygning med karakteristisk glassfasade.
110202944	Velferdsbygget, Dale sykehus	Velferdsbygget fra 1975. som setter punktum for utbyggingen av Dale sykehus.
110203110	Minnedet for melderbåtforliset 1893.	Rekonstruert bekkevernanlegg fra 1993 som en markering av 100-årsminnet for Mellarbåtforliset.
110203562	Speiderhuset, Gamlaverkparken	Modernistisk speiderhus fra 1962. Mulig gjenbruk av Davehuset.
110200286	Ungdomshuset Idun.	Forsamlingshus for de frilynte ungdomslaget Idun. Bygd på dugnad i 1899.
110200344	Ungdomshuset Vonheim, Ims	Forsamlingshus for Ims frilynte ungdomslag, Bygd på 1920-tallet.

Oversikt over bedehus i Sandnes 1972

BEDEHUS I

TIDLIGERE HØYLAND KOMMUNE:

1. Kylles bedehus	gnr. 9
2. Sviland bedehus	gnr. 24
3. Figgjo bedehus	gnr. 28
4. Høyland menighetshus	gnr. 33
5. Hana bedehus	gnr. 38
6. Ebeneser bedehus	gnr. 47
7. Salem	gnr. 47
8. Malmin bedehus	gnr. 57
9. Rudlå forsamlingshus	gnr. 64
10. Soma bedehus	gnr. 65
11. Lura bedehus	gnr. 69

RISKA:

1. Karmel bedehus	gnr. 109
2. Hommersåk bedehus	gnr. 101
3. Lauvås bedehus	gnr. 97

HØLE:

1. Bergsagel bedehus	gnr. 88
2. Høle bedehus	gnr. 72
3. Horve bedehus	gnr. 85

SANDNES:

1. Elim	Sandnes
2. Baptisten	Sandnes
3. Klippen	Sandnes

89

4. Fredheim	Sandnes
5. Frelsesarmeen	Sandnes
6. Salem	Sandnes

J.S.Jponasen 1972

Oversikt over Bedehus i Sandnes 2003

Sandnes kommune	16
Bedehuset Elim,	
Indremisjonens Hus i Sandnes	62
Misjonssalen, Sandnes	64
Fredheim bedehus	65
Sviland bedehus	66
Riska misjonshus	66
Riska bedehus	67
Lauvås bedehus, Emmaus	68
Malmheim bedehus, Betania	68
Soma bedehus	69
Lura bedehus	70
Høle bedehus og kyrkjelydsenter,	
Kyrkjjetunet	71
Hana bedehus, Betel	72
Skjæveland misjonshus	73
Salem, Ganddal	74
Ebeneser bedehus	75
Figgjo bedehus, Fredheim	76
Forsand kommune	3
Byrkjeland bedehus	101
Forsand bedehus	102
Meling bedehus	103

Johannes Kleppa "2003

Kiosken «Gandi» fikk sitt tilnavn fordi eieren kom fra Ganddal og var kjent fra fotball. Den lille tippekiosken i funkisstil ble bygd i 1954 i forlengelsen av et eldre uthus. Før hadde den holdt til i hjørnebutikken til nabohuset. (Sandnesposten 27.06.20)

KILDER

Berge, Leiv. 1979. Jubileumsskriv Elim 100 år.

[Historie - Frelsesarmeen](#)

Furre, Berge. 1990. [Soga om Lars Oftedal. 1 \(nb.no\)](#)

Grude, MA [Sandnæs' historie 1860-1910 \(nb.no\)](#)

[Haraldsø, Brynjar 1893. Årstallsliste til kirkehistorien \(nb.no\)](#)

[Hebnes, John; Risdal, Sigurd Olav. 2017. Foto fra Ganddal : Fra klyngetun til bygd - næring og samfunn, lag og foreninger fram til 1965 \(nb.no\)](#)

Jakobsen, Tollak. 2007. «Han Nielsen Hauge i Rogaland». [Årbok \(Sandnes historie- og ættesogelag, trykt utg.\). 2007 \(nb.no\)](#)

Jonasen, Jonas Schanche. 1964. [Sandnes gjennom 100 år : trekk av byens historie. 1 : Sandnes gjennom 100 år : trekk av byens historie \(nb.no\)](#)

Jonasen, Jonas Schanche. 1972. [Sandnes gjennom 100 år : trekk av byens historie. 3 : Høyland gjennom 100 år : fra bygdesamfunn til storkommune \(nb.no\)](#)

[Jubileumsskrift : Saron-Bryne 125 år 1878-2003 \(nb.no\)](#)

Jøssang, Lars Gaute 2010 [Fra husklynge- \(nb.no\)](#) [Jøssang, Lars Gaute 2010](#)

Kleppa, Johannes 2003. [Reise i bedehusland : bedehusene i Rogaland \(nb.no\).](#)

Klippens historie

Lapin, Ernst 1999. Vennenes samfunn kvekerne : 1846-1898 (nb.no)

Lapin, Ernst; Berge, Egil 2020. Langgata i Sandnes : hus, handel og håndverk i byens hovedgate gjennom 150 år

Langhelle, Svein Ivar 2010. «En villet by». Fra husklynge- (nb.no)

Langhelle, Svein Ivar, 2023. "En bedre aand blandt folket" : Haugianismen i Rogaland 1820-1850

Larsen, Egil; Dimmen, Petter 2015 Det mørke fastland? : Arbeiderbevegelsen og Rogaland (nb.no)

Ludvigsen, Tor-Jan. 1985. *Sandnes 1924. Bilder fotografert av Ludvig J. Ludvigsen.*

Martin Nag. 2008 Kveker-Ole Sangesand fra Forsand. Friheten, onsdag 6. februar 2008 (nb.no)

Sandnes metodistmenighets historie - Metodistkirken i Norge

Ropeid, Andreas. 1993. Norsk etnologisk gransking 1993. Bedehus i Rogaland: administrasjon og bruk (nb.no)

Ropeid, Andreas. 1973. Bedehuset og bygda. Syn & segn (trykt utg.). 1973 Vol. 79 (nb.no)

Seland, Bjørg. 2013. Sørlandsk pietisme? Religion på tvers av grenser.

Seland, Bjørg. Agedal, Olaf. 2008. Vekkelsesvind : den norske vekkingskristendomen (nb.no):

Seland, Bjørg 2001. Religion på det frie marked : folkelig pietisme og bedehuskultur (nb.no)

Skullerud, Aage 1971. Bondeopposisjonen og religionsfriheten i 1840-årene (nb.no)

Jakob Straume, 1957. Kristenliv i Rogaland : frå Haugesund til Hidra : eit sogeskrift (nb.no)

Sandnes : bilder fra gamle dager (nb.no) 1976.

Sandnes bygningsarkiv. Weblager | Dit digitale arkiv

Strøm, Boye, 1888. Norges land og folk Stavanger amt

Swensen, Grete 1997 Moderne, men avleggs? : foreningers byggevirkosomhet i formativt perspektiv, 1870-1940 (nb.no)

Swensen, Grete 1992 Forsamlingshuset - bygdas storstue (nb.no)

Swensen, Grete 2003 Vår demokratiske kulturarv 2003 Fortidsvern (2005) : medlemsblad for Fortidsminneforeningen. 2007 Vol. 32 Nr. 1 (nb.no)

Sørby Hild: Repstad, Pål, Jostein Soland, 1977. Kunst og pietisme: noen trekk ved den religiøse kulturen i Rogaland (nb.no)

Sæther, Arne E. 2001. Kirken som bygg og bilde: rom og liturgi ved et tusenårsskifte : en bok om kirkebygging før, nå og i fremtiden

Sørensen, Øystein 1994 Frilynte. Nasjonal identitet - et kunstprodukt?

Teigland, Gunnar. 1973. "Embetsmakt mot folkevilje" .. Syn & segn (trykt utg.). 1973 Vol. 79 (nb.no)

Tjeltveit, Njål 1992. Bedehus og ungdomshus s.13. Ætt og heim: lokalhistorisk årbok for Rogaland. 1992 (nb.no)

Thorkildsen, Dag, 1996. Grundtvigianisme og nasjonalisme i Norge i det 19. århundre (nb.no)

Torsteinsbø, Svein Helge. 2018. Herrens tjenestefolk : lekmannsbevegelsens historie mellom 1800 og 1900 (nb.no)

Veka, Johan 1952 Glytt frå kristenlivet i Rogaland: gamal og ny tid (nb.no)

Wetteland, Magnor 2005. «Elim»». Årbok (Sandnes historie- og ættesogelag, trykt utg.). 2005 (nb.no)

Agedal Olaf. 1988. Rapport frå Bedehusland (nb.no)

[Aarek, Hans Eirik 1998. Et lidet viidnesbyrd mod krig og fægtning : Søren Olsens militærnektersak fra 1848 : hans egen beretning og sakens offisielle dokumenter](#)

[Aarek, Hans Eirik 1986 Kvekerne i Stavanger og Ryfylke \(nb.no\)](#)

NRK Radio. [Norgeshistorie - Tro og tilhørighet - Norgeshistorie - NRK Radio](#)

NRK Radio. En vekkelse er på gang [Ekko - Ekko i P2 - NRK Radio](#)

[Pietisme – Store norske leksikon \(snl.no\)](#)

[Konventikkelplakaten – Store norske leksikon \(snl.no\).](#)

[Pietisme – lokalhistoriewiki.no](#)

1881.no. Historiske kart, [Kart, veibeskrivelse og kjørerute - map/maps | 1881](#)

Noen avisutklipp

[Vestlands-Posten, tirsdag 7. februar 1882 \(nb.no\)](#)

[Fædrelandet, onsdag 22. februar 1882 \(nb.no\)](#)

[Vestlands-Posten, lørdag 1. april 1882 \(nb.no\)](#)

[Vestlands-Posten, torsdag 13. april 1882 \(nb.no\)](#)

[Vestlands-Posten, tirsdag 18. april 1882 \(nb.no\)](#)

[Vestlands-Posten, lørdag 19. august 1882 \(nb.no\)](#)

[Vestlands-Posten, torsdag 31. august 1882 \(nb.no\)](#)

[Stavangeren, onsdag 5. september 1883 \(nb.no\)](#)

[Stavangeren, mandag 17. januar 1887 \(nb.no\)](#)

[Stavangeren, lørdag 29. januar 1887 \(nb.no\)](#)

VEDLEGG 1

Tros- og livssynssamfunn i Rogaland med og uten statstilskudd for 2023

En oversikt over mangfoldet av tro- og livssynssamfunn utenom om Den norske kirke i dagens Rogaland.

Kilde [Utbetalte statstilskudd til tros- og livssynssamfunn \(statsforvalteren.no\)](https://statsforvalteren.no)

Navn	Postnr, sted	Medlemmer	Tilskudd	Tro og livssyn
Afghansk Islam og kultur senter	4314 SANDNES			Islam
The Redeemed Christian Church Of God	4095 STAVANGER	110	kr 156 090	Kristendom
Dayspring Stavanger				Kristendom
Menigheten Apostolisk Tro, Rogaland	4021 STAVANGER			Kristendom
Karismakirken	4022 STAVANGER	454	kr 644 226	Kristendom
Pinsemenigheten Betel, Nærbø	4367 NÆRBØ	131	kr 185 889	Kristendom
Pinsemenigheten Evangeliehuset	4370 EGRERSUND	193	kr 273 867	Kristendom
Rogaland Muslim Society	4013 STAVANGER	668	kr 947 892	Islam
Falah-ul-musliméen	5503 HAUGESUND	494	kr 700 986	Islam
Menigheten Nytt Liv Suldal	4230 SAND			Kristendom
Word International Ministries, Norway	4044 HAFRSFJORD	60	kr 85 140	Kristendom
True Hope Ministries International (Thmi)	4019 STAVANGER			Kristendom
Den Rumenske Ortodokse Menighet i	5515 HAUGESUND	246	kr 349 074	Kristendom
Haugesund - Den Hellige Macarie Den				
Store				
Thai Buddhistsamfunnet i Norge	4319 SANDNES			Buddisme
Norsk Ifa Forening	4307 SANDNES	54	kr 76 626	Annen religion
Eritreisk Koptisk Orthodox menighet	5501 HAUGESUND	132	kr 187 308	Kristendom
Masjid Towba	4002 STAVANGER	267	kr 378 873	Islam
Den Eritreiske Ortodokse kirke - Kidist	4088 STAVANGER	184	kr 261 096	Kristendom
Dingel Mariam menighet				
Hope Haugesund Kristne Menighet	5527 HAUGESUND	60	kr 85 140	Kristendom
Wat Luang Phor Sodh - Samfunnet I	4056 TANANGER	94	kr 133 386	Buddhisme
Norge				
Den Eritreiske ortodokse Tewahdo Abune	4100 JØRPELAND	114	kr 161 766	Kristendom
Aregawi menighet på Jørpeland				
Alrowda Islamisk Trosamfunn Og	4009 STAVANGER			Islam
Kultursenter				
Bodhi Path Stavanger	4024 STAVANGER			Buddhisme
Danai Trossamfunn Og Kultursenter I	4352 KLEPPE	230	kr 326 370	Islam
Rogaland				
Forum Nizam	4315 SANDNES	457	kr 648 483	Islam
Evangelisk Nettverk	4295 Vedavågen	67	kr 95 073	Kristendom
Iman Islamsk Kultursenter Rogaland	4307 SANDNES	307	kr 435 633	Islam
Afghansk Ahl Al-Bayt Kultursenter	414 SANDNES	185	kr 262 515	Islam
Lokalkirken	4270 ÅKREHAMN	558	kr 791 802	Kristendom
Pinsemenigheten Salem, Skudeneshavn	4297 SKUDENESHAVN			Kristendom
Evangeliehuset	4095 STAVANGER	61	kr 86 559	Kristendom
Menigheten Samfundet	4379 EGRERSUND			Kristendom

Navn	Postnr, sted	Medlemmer	Tilskudd	Tro og livssyn
Pinsemenigheten Betel Hommersåk	4310 HOMMERSÅK	332	kr 471 108	Kristendom
Puls Norge	4001 STAVANGER	1 474	kr 2 091 606	Kristendom
Menigheten Kristen Tjeneste	4033 STAVANGER	224	kr 317 856	Kristendom
Anjuman Islahul Muslemeen Of Rogaland	4003 STAVANGER	395	kr 560 505	Islam
Pinsemenigheten Zion	4349 BRYNE	166	kr 235 554	Kristendom
Pinsekirken Sola	4050 SOLA			Kristendom
Pinsemenigheten Salem, Sauda	4201 SAUDA	67	kr 95 073	Kristendom
Pinsemenigheten Sion, Lund	4465 MOI	315	kr 446 985	Kristendom
Det almindelige Lutherske samfund	4370 Egersund			Kristendom
Det Almindelige Samfund	4373 EBERSUND	269	kr 381 711	Kristendom
Rogaland Muslim Forening	4001 STAVANGER	787	kr 1 116 753	Islam
Pinsemenigheten Betania, Hauge i Dalane	4381 HAUGE I DALANE	544	kr 771 936	Kristendom
Pinsekirken Tabernaklet, Haugesund	5501 HAUGESUND	549	kr 779 031	Kristendom
Strand pinsemenighet, Klippen	4103 JØRPELAND	392	kr 556 248	Kristendom
Pinsemenigheten Klippen	4319 SANDNES	778	kr 1 103 982	Kristendom
Stavanger International Church	4001 STAVANGER	107	kr 151 833	Kristendom
DFEF Ebeneser Verdalen	4351 KLEPPE	107	kr 151 833	Kristendom
Den Frie Evangeliske Forsamling Saron Åkrehamn	4296 ÅKREHAMN			Kristendom
Den frie evangeliske forsamling, Klippen	4295 VEAUVÅGEN	455	kr 645 645	Kristendom
Kvekersamfunnet	4007 STAVANGER	140	kr 198 660	Kristendom
Det Islamske Kultur Senter i Stavanger	4012 STAVANGER	468	kr 664 092	Islam
Kristkirken Ålgård	4339 ÅLGÅRD	81	kr 114 939	Kristendom
Kristkirken Sola	4097 SOLA			Kristendom
Troens Ord Karmøy	4295 VEAUVÅGEN	280	kr 397 320	Kristendom
Islamske Opplæringscenter	4001 STAVANGER	3 683	kr 5 226 177	Islam
Huskirka i Rennesøy	4150 RENNESØY			Kristendom
Hellige Irina Menighet	4351 KLEPPE	626	kr 888 294	Kristendom
Familiekirken	4392 SANDNES	142	kr 201 498	Kristendom
Rogaland Islamske Fellesforening	4027 STAVANGER	689	kr 977 691	Islam
Minhaj-UI-Quran International Rogaland	4001 STAVANGER			Islam
Arken Karmøy	4295 VEAUVÅGEN			Kristendom
Muslim Forum Sandnes	4304 SANDNES	1 526	kr 2 165 394	Islam
DFEF Betania Liarvåg	5560 NEDSTRAND			Kristendom
Masjid Elssalam i Nord Rogaland	5501 HAUGESUND	467	kr 662 673	Islam
Stiftelsen Sentrumkirken	4302 SANDNES	98	kr 139 062	Kristendom
Den Eritreiske Ortodokse Menighet I Rogaland	4001 STAVANGER	778	kr 1 103 982	Kristendom
Den Etiopisk Ortodokse Tewahedo Medhanealem kirke i Stavanger	4001 STAVANGER	301	kr 427 119	Kristendom
Kristent Fellesskap Karmøy	5537 HAUGESUND			Kristendom
Hindu Mamanram Rogaland	4391 SANDNES	212	kr 300 828	Hinduisme
Irakisk trossamfunn	4307 SANDNES	224	kr 317 856	Islam
Ebeneser Skudeneshavn	4297 SKUDENESHAVN	136	kr 192 984	Kristendom
Hoi Thanh Tin Lanh Sandnes	4352 KLEPPE			Kristendom

Navn	Postnr, sted	Medlemmer	Tilskudd	Tro og livssyn
International Mission The Grace Of God	4027 STAVANGER	140	kr 198 660	Kristendom
Den rumenske ortodokse menighet i Stavanger de hellige Maria bebudelse og de Helliger Hierarsker Calinic fra Cernica og Swithun av Winchester	4051 SOLA	367	kr 520 773	Kristendom
Nor Muslim Society Sandnes	4329 Sandnes			Islam
Grace Beliver Church	4011 STAVANGER	119	kr 168 861	Kristendom
Den Lutherske Bekjennelseskirke	4331 ÅLGÅRD			Kristendom
Buddhist Bodhiyan Forening	4312 SANDNES	356	kr 505 164	Buddhisme
Aceh Islamisk Opplæringscenter	4007 STAVANGER	215	kr 305 085	Islam
Wat Buddha Parami Stavanger Foreningen	4043 HAFRSFJORD	168	kr 238 392	Buddhisme
Wat Buddhapas Samfunn i Haugesund	4250 TORVASTAD	657	kr 932 283	Buddhisme
Masjid Al-Huda	4352 KLEPPE	542	kr 769 098	Islam
Devalayam I Rogaland	4322 SANDNES	923	kr 1 309 737	Hinduisme
Meunasah Atjeh Opplæringscenter	4093 STAVANGER			Islam